ĢENERĀLADVOKĀTA NĪLO JĒSKINENA [*NIILO JÄÄSKINEN*] SECINĀJUMI, sniegti 2010. gada 15. jūlijā[1]

I — Ievads ..... I - 3596

II — Atbilstošās tiesību normas ..... I - 3597

A — Savienības tiesības ..... I - 3597

1) Eiropas Savienības Pamattiesību harta ..... I - 3597

2) EK līgums ..... I - 3597

3) Direktīva 2000/78 ..... I - 3598

B — Valsts tiesības ..... I - 3599

1) Pamatlikums ..... I - 3599

2) Likums par reģistrētām partnerattiecībām ..... I - 3600

3) Hamburgas federālajā zemē piemērojamie noteikumi sociālā nodrošinājuma jomā ..... I - 3600

4) *HmbZVG* ..... I - 3601

5) Pirmais *RGG* ..... I - 3602

III — Pamata strīds ..... I - 3602

IV — Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ..... I - 3604

V — Analīze ..... I - 3607

A — Ievads ..... I - 3607

B — Par Direktīvas 2000/78 materiālo piemērošanas jomu ..... I - 3609

1 — Oriģinālvaloda ? franču.

1) Par Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktu . . . . . I - 3609

2) Par Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumu . . . . . I - 3614

C — Par diskriminācijas seksuālās orientācijas dēļ esību Direktīvas 2000/78 izpratnē . . . . . I - 3617

1) Par tiešo diskrimināciju . . . . . I - 3617

2) Par netiešo diskrimināciju . . . . . I - 3622

3) Starpsecinājums . . . . . I - 3625

D — Par EKL 141. panta vai Savienības vispārējā tiesību principa pārkāpumu . . . . . I - 3626

E — Par lietas laika aspektiem . . . . . I - 3631

1) Par tiesību uz vienlīdzīgu attieksmi iedarbību laikā . . . . . I - 3631

2) Par Tiesas sprieduma iedarbības ierobežošanu laikā . . . . . I - 3636

F — Par kopsakarību starp vienlīdzīgas attieksmes principu un tādu no valsts tiesībām izrietošu mērķi kā laulības un ģimenes īpaša aizsardzība . . . . . I - 3638

1) Par Savienības tiesību vienlīdzīgas attieksmes principa pārākumu . . . . . I - 3638

2) Par iespēju pamatot diskrimināciju ar valsts tiesību mērķi . . . . . I - 3640

VI — Secinājumi . . . . . I - 3642

I — Ievads

1. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu ir par to, kā interpretēt Savienības tiesību vispārējos principus un tiesību normas, gan primārās, gan atvasinātās, attiecībā uz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ nodarbinātības un profesijas jomā.

2. Šis lūgums ir iesniegts tiesvedībā starp J. Rēmeru [*J. Römer*] un *Freie und Hansestadt Hamburg* [Brīvpilsētu un Hanzas pilsētu Hamburgu] [2] par pēdējās atteikumu viņam piešķirt tik liela apmēra vecuma papildpensiju, kādu viņš to pieprasīja, ņemot vērā, ka aprēķināšanas kārtība, ko noteicis bijušais darba devējs, attiecībā pret laulātiem pensiju saņēmējiem ir labvēlīgāka nekā pret tiem pensiju saņēmējiem, kuri tāpat kā viņš dzīvo reģistrētās partnerattiecībās saskaņā ar Vācijas tiesībām.

3. Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu dod Tiesai iespēju precizēt un pat papildināt nostāju, ko tā pieņēma spriedumā lietā *Maruko* [3], kuru virspalāta pasludināja 2008. gada 1. aprīlī attiecībā uz atteikumu vīrietim, kurš ir nodibinājis reģistrētas partnerattiecības un kura partneris ir miris, piešķirt pensiju, ko izmaksā kā pārdzīvojušajam [laulātajam] atbilstoši obligātās arodapdrošināšanas sistēmai, kurā bija apdrošināts viņa mirušais dzīvesbiedrs. Turklāt Tiesai ir iespēja paust nostāju attiecībā uz savas judikatūras saistībā ar tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi, ko tā izklāstīja it īpaši spriedumos lietā *Mangold* [4] un *Kücükdeveci* [5], piemērojamību diskriminācijai seksuālās orientācijas dēļ paralēlā jomā, proti, attiecībā uz diskrimināciju vecuma dēļ.

4. Šajā lietā Tiesa it īpaši tika lūgta ierobežot Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīvas 2000/78/EK, ar ko nosaka kopējo sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju [6], materiālo piemērošanas jomu, detalizētāk izklāstīt tiešo vai netiešo diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ veidojošos elementus šī tiesību akta un citu Savienības tiesību normu izpratnē, kā arī definēt atbilžu, kas tiks sniegtas, iedarbību laikā. Par nožēlu šī uzdevuma izpildi, it sevišķi saistībā ar izpratni par valsts tiesībām, Tiesai padara grūtāku tas, ka Vācijas Federatīvā Republika ir atturējusies iesniegt savus apsvērumus par prejudiciālajiem jautājumiem, turpretī Hamburgas federālā zeme lietā, kas nonākusi Tiesā, ir tikai iesniegusi ļoti paviršus rakstveida apsvērumus.

2 — "Brīvpilsēta un Hanzas pilsēta Hamburga" vienlaikus ir pilsēta un viena no 16 federālajām zemēm (*Länder*), kas veido Vācijas Federatīvo Republiku. Saskaņā ar 1952. gada 6. jūnija Hamburgas Konstitūcijas (*Verfassung der Freien und Hansestadt Hamburg*) 4. panta 1. punktu pavalsts un pašvaldības darbības netiek atdalītas.

3 — 2008. gada 1. aprīļa spriedums lietā C-267/06 (Krājums, I-1757. lpp.).

4 — 2005. gada 22. novembra spriedums lietā C-144/04 (Krājums, I-9981. lpp.).

5 — 2010. gada 19. janvāra spriedums lietā C-555/07 (Krājums, I-365. lpp.).

6 — OV L 303, 16. lpp.

II — Atbilstošās tiesību normas

A — Savienības tiesības [7]

1) Eiropas Savienības Pamattiesību harta

5. Eiropas Savienības Pamattiesību hartas [8] 21. panta 1. punktā ir noteikts: "Aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas [seksuālās orientācijas] dēļ."

2) EK līgums

6. Ar Amsterdamas līgumu [9] EKL 13. panta 1. punkts tika izteikts jaunā redakcijā, saskaņā ar kuru, "neskarot pārējos šā Līguma noteikumus un nepārsniedzot pilnvaras, ko Kopienai piešķir šis Līgums, Padome pēc Komisijas priekšlikuma, apspriedusies ar Eiropas Parlamentu, ar vienprātīgu lēmumu var veikt attiecīgas darbības, lai cīnītos pret diskrimināciju dzimuma, rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas [seksuālās orientācijas] dēļ".

7. EKL 141. pantā ir paredzēts:

"1. Visas dalībvalstis nodrošina to, lai tiktu ievērots princips, ka vīrieši un sievietes par vienādu vai vienādi vērtīgu darbu saņem vienādu samaksu.

2. Šajā pantā darba samaksa nozīmē parastu pamatalgu vai minimālo algu, kā arī jebkuru citu atlīdzību naudā vai natūrā, ko darba ņēmējs par darbu tieši vai netieši saņem no darba devēja.

7 — Tā kā pamata prāva ir par tās Vācijas tiesību normu redakcijas piemērošanu, kas bija spēkā pirms LESD stāšanās spēkā, proti, pirms 2009. gada 1. decembra, norādes uz EK līguma normām tiks sniegtas saskaņā ar numerāciju, kas bija piemērojama pirms šīs dienas.

8 — Pasludināta 2000. gada 7. decembrī Nicā (OV C 364, 1. lpp.), ir grozīta un kļuvusi juridiski saistoša, pieņemot Lisabonas līgumu (OV 2007, C 303, 1. lpp.; turpmāk tekstā — "Pamattiesību harta").

9 — OV 1997, C 340, 1. lpp.

Vienāda darba samaksa bez dzimuma diskriminācijas nozīmē to, ka:

a) darba samaksu par akorddarbu aprēķina, izmantojot vienu un to pašu mērvienību;

b) darba samaksa atbilstīgi stundu likmēm par vienādu darbu ir vienāda. [..]"

3) Direktīva 2000/78

8. Šīs direktīvas preambulas 13. un 22. apsvērumā, kas ir pieņemti uz iepriekš minētā EKL 13. panta pamata, ir noteikts:

"(13) Šo direktīvu nepiemēro sociālā nodrošinājuma un sociālās aizsardzības sistēmām, kuru piedāvātos atvieglojumus neuzskata ne par ieņēmumiem tādā nozīmē, ko šim terminam piešķir EKL 141. panta piemērošanas nolūkā, ne par jebkāda veida valsts veiktu maksājumu, kura mērķis ir nodrošināt darba vai darba saglabāšanas iespējas.

[..]

(22) Šī direktīva neierobežo valsts tiesību aktus par ģimenes stāvokli un no tiem izrietošos atvieglojumus."

9. Šīs pašas direktīvas 1. pantā ir noteikts:

"Lai vienlīdzīgas attieksmes princips stātos spēkā dalībvalstīs, šīs direktīvas mērķis attiecībā uz nodarbinātību un profesiju ir noteikt sistēmu, lai apkarotu diskrimināciju reliģijas, uzskatu, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ."

10. Atbilstoši minētās direktīvas 2. pantam:

"1. Šajā direktīvā "vienlīdzīgas attieksmes princips" nozīmē to, ka nav ne tiešas, ne netiešas diskriminācijas, kuras pamatā ir jebkurš 1. pantā minēts iemesls.

2. Šā panta 1. punktā:

a) uzskata, ka tiešā diskriminācija notiek tad, ja salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret citu personu jebkura 1. pantā minēta iemesla dēļ;

b) pieņem, ka netiešā diskriminācija notiek tad, ja acīmredzami neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses dēļ personas, kuras atbalsta konkrētu reliģiju vai uzskatus, kurām ir konkrēta invaliditāte, konkrēts vecums vai konkrēta seksuālā orientācija, atrodas konkrētā nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar otru personu, ja vien:

i) šis noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnota ar likumīgu mērķi un ja vien nav pienācīgi un vajadzīgi līdzekļi šā mērķa sasniegšanai [..].”

11. Direktīvas 2000/78 3. pants ir formulēts šādi:

“1. Nepārsniedzot Kopienas kompetenci, šo direktīvu piemēro visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, tostarp valsts iestādēs, attiecībā uz:

[..]

c) nodarbinātību un darba nosacījumiem, to skaitā atlaišanu un atalgojumu;

[..].

3. Šī direktīva neattiecas uz nekādiem maksājumiem, ko veic saistībā ar valsts vai līdzīgām sistēmām, tostarp valsts sociālā nodrošinājuma vai sociālās aizsardzības sistēmām. [..]”

12. Saskaņā ar Direktīvas 2000/78 18. panta pirmo daļu dalībvalstīm līdz 2003. gada 2. decembrim principā bija jāpieņem normatīvie un administratīvie akti, kas vajadzīgi, lai izpildītu šajā direktīvā paredzētās prasības, vai arī tās varēja uzticēt sociālajiem partneriem ieviest šo direktīvu saistībā ar kolektīvajiem līgumiem.

B — *Valsts tiesības*

1) Pamatlikums

13. Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikuma (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, turpmāk tekstā ? “Pamatlikums”) [10] 6. panta 1. punktā ir noteikts, ka: “laulība un ģimene ir valsts īpašā aizsardzībā”.

10 — 1949. gada 23. maija Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikums, *BGBl. III*, 100-1.

2) Likums par reģistrētām partnerattiecībām

14. 2001. gada 16. februāra Likuma par reģistrētām partnerattiecībām [11] (*Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft*) redakcijā ar grozījumiem, kas izdarīti ar 2004. gada 15. decembra likumu [12] (turpmāk tekstā ? "*LPartG*"), 1. pantā attiecībā uz šādu partnerattiecību noslēgšanas veidu un nosacījumiem ir paredzēts:

"1. Divas tā paša dzimuma personas var noslēgt partnerattiecības, ja tās savstarpēji, personiski un viena otras klātbūtnē paziņo, ka vēlas noslēgt partnerattiecības uz mūžu (kļūt dzīvesbiedri). Šie paziņojumi nevar ietvert nosacījumus vai termiņu. Paziņojumi ir spēkā, ja tie ir izteikti kompetentā iestādē. [..]"

15. *LPartG* 2. pantā ir noteikts:

"Dzīvesbiedriem ir jāsniedz savstarpējs atbalsts un palīdzība un jāapņemas veidot partnerattiecības. Viņi viens par otru uzņemas atbildību."

16. Atbilstoši minētā likuma 5. pantam:

"Dzīvesbiedriem ir savstarpējs pienākums ar savu darbu un īpašumu sniegt pienācīgu ieguldījumu partnerattiecību kopīgo vajadzību nodrošināšanā. Civillikuma [*Bürgerliches Gesetzbuch*, turpmāk tekstā — "*BGB*"] 1360. panta otrais teikums, 1360.a un 1360.b pants, kā arī 16. panta otrā daļa ir piemērojami pēc analoģijas."

17. Šā paša likuma 11. panta 1. punktā attiecībā uz citiem partnerattiecību uz mūžu nosacījumiem ir paredzēts:

"Izņemot, ja ir noteikts pretējais, dzīvesbiedrs tiek uzskatīts par otra dzīvesbiedra ģimenes locekli."

3) Hamburgas federālajā zemē piemērojamie noteikumi sociālā nodrošinājuma jomā

18. Valsts tiesības, kas attiecas uz pamata prāvu, ietver divus tiesību aktus, kas ir pieņemti Hamburgas federālajā zemē [13], proti, 1995. gada 7. marta Hamburgas likumu

11 — *BGBl. 2001 I*, 266. lpp.

12 — *BGBl. 2004 I*, 3396. lpp. Iesniedzējtiesa uzskata, ka minētie noteikumi ir piemērojami šajā lietā.

13 — Iesniedzējtiesas un Komisijas sniegtā informācija nav pilnīga attiecībā uz konkrētu piemērojamo noteikumu formulējumu. Tomēr ar to, manuprāt, pietiek, lai, ņemot vērā Eiropas Savienības tiesības, izvērtētu pamatojoties uz tiem izmaksātos pabalstus.

par pensijas piemaksām (*Hamburgisches Zusatzversorgungsgesetz*, turpmāk tekstā ? "*HmbZVG*") [14] un Likumu par *Freie und Hansestadt Hamburg* darbinieku un strādnieku vecuma pensiju piemaksām [vecuma papildpensijām] un viņu pārdzīvojušo ģimenes locekļu pensiju piemaksām [apgādnieka zaudējuma pensijām] (*Erstes Ruhegeldgesetz der Freien und Hansestadt Hamburg*, turpmāk tekstā ? "Pirmais *RGG*") [15] tā 1995. gada 30. maija redakcijā, kas pēdējo reizi grozīta 2003. gada 2. jūlijā.

4) *HmbZVG*

19. HmbZVG 1. pantā ir norādīts, ka likums attiecas uz personām, kas strādā *Freie und Hansestadt Hamburg*, kā arī uz ikvienu personu, kurai *Freie und Hansestadt Hamburg* ir jāmaksā pensija 2. panta izpratnē (pensijas saņēmējiem). Saskaņā ar likuma 2. pantu pensiju piešķir vecuma pensijas (3.–10. pants) vai apgādnieka zaudējuma pensijas (11.–19. pants) veidā. 2.a pantā ir noteikts, ka darbinieki piedalās pensijas izdevumu segšanā, veicot iemaksu, kuras sākotnējā likme ir 1,25 %. Saskaņā ar likuma 2.b pantu pienākums veikt iemaksas sākas dienā, kad tiek uzsāktas darba attiecības, un beidzas dienā, kad šīs darba attiecības tiek pārtrauktas. Likuma 2.c pantā ir minēts, ka iemaksu aprēķina, pamatojoties uz darbinieka saņemto darba samaksu, kas ir apliekama ar nodokli, un iemaksu veic, izmantojot ieturējumu no darba samaksas.

20. HmbZVG 6. pantā ir paredzēts, ka pensijas ikmēneša apmērs atbilst katram nodarbinātības laikposma pilnam gadam, dodot tiesības saņemt pensiju, kas ir 0,5 % no darba samaksas, kuru izmanto pensijas aprēķināšanai [16].

21. Darba samaksa, kas tiek ņemta vērā pensijas aprēķināšanā, ir sīki izklāstīta *HmbZVG* 7. pantā, turpretī nodarbinātības laikposmi, kuri dod tiesības uz pensiju, kā arī laikposmi, kuri netiek ņemti vērā, ir definēti 8. pantā.

22. HmbZVG 29. pants ir pārejas noteikumi saistībā ar pensijas saņēmējiem, uz kuriem attiecas Pirmā *RGG* 1. panta 1. punkta otrais teikums. Likuma 29. panta 1. punktā kopā ar 5. punktu ir norādīts, ka, atkāpjoties no 6. panta 1. un 2. punkta, minētā pensijas saņēmēju kategorija turpina saņemt pensiju tādā pašā apmērā, kādā viņi to saņēma 2003. gada jūlijā, vai tādā apmērā, uz kādu viņiem bija tiesības saskaņā ar tā paša panta 2. un 4. punktu 2003. gada decembrī.

14 — *HmbGVBl.*, 53. lpp.

15 — *Gesetz über die zusätzliche Alters und Hinterbliebenenversorgung für Angestellte und Arbeiter der Freien und Hansestadt Hamburg (Erstes Ruhegeldgesetz — 1. RGG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 30. Mai 1995* (*GVBl.*, 108. lpp.).

16 — Komisija norāda, ka "līdzīga norma ir paredzēta arī Pirmā *RGG* 1., 1.a, 1.b, 1.c, 6., 7. un 8. pantā".

5) Pirmais *RGG*

23. Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā ir paredzēts:

"6. Nosacītie neto ienākumi, no kuriem tiek aprēķināta pensija, tiek noteikti, no darba samaksas, kas tiek ņemta vērā pensijas aprēķināšanā (8. pants), atskaitot:

1) summu, kas būtu jāmaksā kā algas nodoklis [atskaitot to algas nodokļa daļu, kas pienākas baznīcai (*Kirchenlohnsteuer*)], piemērojot nodokļu klasi III/0 tāda laulāta pensijas saņēmēja gadījumā, kurš ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā dienā, kad tiek sākta vecuma pensijas izmaksa (12. panta 1. punkts), vai tāda pensijas saņēmēja gadījumā, kas tajā pašā dienā var pretendēt uz ģimenes pabalstiem vai tiem pielīdzināmiem pabalstiem,

2) summu, kas būtu jāmaksā kā algas nodoklis (atskaitot to algas nodokļa daļu, kas pienākas baznīcai) dienā, kad tiek sākta vecuma pensijas izmaksa, piemērojot nodokļu klasi I citu pensijas saņēmēju gadījumā. [..]"

24. Saskaņā ar Pirmā *RGG* 8. panta 10. punkta pēdējo teikumu, ja nosacījumi, kas paredzēti Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmajā daļā, tiek izpildīti tikai pēc tam, kad ir sākta vecuma pensijas izmaksa, un ja ieinteresētā persona to pieprasa, no minētās dienas ir jāpiemēro nodokļu klase III/0.

25. Ir jāpiebilst, ka atskaitāmā summa attiecībā uz nodokļu klasi III/0 kopumā ir mazāka par summu, ko atskaita saskaņā ar nodokļu klasi I.

III — Pamata strīds

26. Lietas dalībniekiem ir domstarpības par pensijas apmēru, uz ko var pretendēt prasītājs pamata lietā J. Rēmers, sākot no 2001. gada novembra.

27. J. Rēmers strādāja pie atbildētājas pamata lietā *Freie und Hansestadt Hamburg* par administratīvo darbinieku no 1950. gada līdz 1990. gada 31. maijam, kad kļuva darba nespējīgs. No 1969. gada viņš nepārtraukti dzīvoja kopā ar *U*. 2001. gada 15. oktobrī prasītājs pamata lietā un viņa partneris reģistrēja partnerattiecības saskaņā ar *LPartG*. 2001. gada 16. oktobra vēstulē J. Rēmers par to informēja savu darba devēju. Vēl vienā vēstulē, kas datēta ar 2001. gada 28. novembri, viņš lūdza pārrēķināt viņam piešķirto vecuma pensiju, piemērojot labvēlīgāku algas

nodokļu atskaitījumu atbilstoši nodokļu klasei III no 2001. gada 1. augusta, kā to norāda iesniedzējtiesa, lai gan prasītājs pamata lietā savos apsvērumos apgalvo, ka šis pensijas palielinājums tika pieprasīts sākot no 2001. gada 1. novembra.

28. Ar 2001. gada 10. decembra vēstuli *Freie und Hansestadt Hamburg* informēja J. Rēmeru, ka attiecībā uz viņu nodokļu klases I vietā nevar piemērot nodokļu klasi III, jo saskaņā ar Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmo daļu nodokļu klasi III var piemērot vienīgi ilglaicīgi atsevišķi nedzīvojošiem laulātiem pensijas saņēmējiem un pensijas saņēmējiem, kuriem ir tiesības uz ģimenes pabalstiem vai tiem līdzīgiem pabalstiem.

29. Saskaņā ar *Freie und Hansestadt Hamburg* 2001. gada 2. septembrī sagatavoto "izrakstu par tiesībām uz pensiju" kopš 2001. gada septembra J. Rēmeram piešķirtā ikmēneša pensija, piemērojot nodokļu klasi I, bija DEM 1204,55 (EUR 615,88). Pēc ieinteresētās personas aprēķiniem, ko nav apstrīdējis viņa bijušais darba devējs, ja pensija tiktu aprēķināta atbilstoši nodokļu klasei III, ikmēneša vecuma pensijas apmērs būtu par DEM 590,87 (EUR 302,11) lielāks.

30. Strīds tika iesniegts izskatīšanai *Arbeitsgericht Hambourg* (Hamburgas Darba lietu tiesa, Vācija). J. Rēmers uzskata, ka pensijas aprēķinā, pamatojoties uz Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmo daļu, viņam ir tiesības uz tādu attieksmi, kāda ir pret laulātu pensijas saņēmēju, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā. Viņš norāda, ka kritērijs "laulāts pensijas saņēmējs, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā", kas paredzēts minētajā noteikumā, ir jāinterpretē tādējādi, ka tas ietver pensijas saņēmējus, kas ir nodibinājuši reģistrētas partnerattiecības saskaņā ar *LPartG*.

31. J. Rēmers uzskata, ka viņa tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi ar laulātiem pensijas saņēmējiem, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, jebkurā gadījumā izriet no Direktīvas 2000/78. Viņaprāt, tāds atšķirīgas attieksmes pamatojums attiecībā pret laulātiem pensijas saņēmējiem un tiem pensijas saņēmējiem, kuri ir noslēguši reģistrētas partnerattiecības, kas izriet no laulāto iespējas, ka viņiem var būt bērni, ir nepārliecinošs, ņemot vērā to, ka pat tādās partnerattiecībās, kuras nodibinātas starp viena dzimuma personām, ir liela iespēja, ka vienam no partneriem var būt bērni, un to, ka pāris, kas izveidots, noslēdzot partnerattiecības, bērnus var adoptēt. Viņš arī norāda, ka, tā kā minētā direktīva valsts tiesībās netika transponēta Direktīvas 18. panta 2. punktā paredzētajā termiņā, tas ir, ne vēlāk kā 2003. gada 2. decembrī, tā ir tieši piemērojama atbildētājai pamata lietā.

32. Freie und Hansestadt Hamburg prasa noraidīt prasību. Tā apgalvo, ka terminu

"laulāts" Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmās daļas izpratnē nevar interpretēt tā, kā to pieprasa J. Rēmers. Tā būtībā norāda, ka saskaņā ar Pamatlikuma 6. panta 1. punktu laulība un ģimene ir īpašā sabiedriskās kārtības aizsardzībā, jo tās jau ļoti ilgi esot bijušas valsts sabiedrības pamatvienības, un šī iemesla dēļ arī laulība bez bērniem — apzināta vai neapzināta — esot aizsargājama, jo tā pamatlīmenī nodrošina dzimumu līdzsvaru valsts sabiedrībā. Turklāt tā uzskata, ka parasti laulība esot priekšnosacījums ģimenes dibināšanai, jo, būdama ierastākā un tiesībās atzītā kopības forma starp vīrieti un sievieti, tā ir pamats bērnu radīšanai un pārveido laulātu pāri par ģimeni.

33. Tāpat *Freie und Hansestadt Hamburg* uzskata, ka pastāvot līdzība starp jautājumu par kopējo nodokļu aprēķināšanu un jautājumu par iespēju fiktīvi piemērot nodokļu klasi III to pensiju aprēķināšanā, kuras izmaksā saskaņā ar Pirmo *RGG*. Tā norāda, ka finanšu līdzekļi, kurus katru mēnesi iegūs ieinteresētā persona, lai nodrošinātu ikdienas dzīves vajadzības, tiek noteikti, gan aprēķinot kopējos nodokļus profesionālās darbības laikā, gan fiktīvi piemērojot nodokļu klasi III pensiju aprēķināšanā. Tās priekšrocības mērķis, kas piešķirta personām, kuras ir nodibinājušas ģimeni vai varētu to izdarīt, esot atvieglot ar to saistīto papildu finanšu nastu.

IV — Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu

34. Ar 2008. gada 10. aprīlī iesniegto rīkojumu [17] *Arbeitsgericht Hamburg* nolēma apturēt tiesvedību un uzdot Tiesai šādus prejudiciālus jautājumus: [18]

"1) Vai [pirmajā *RGG*] paredzētās papildpensijas bijušajiem *Freie und Hansestadt Hamburg* darbiniekiem [..] un viņu pārdzīvojušajiem ģimenes locekļiem ir "maksājumi, ko veic saistībā ar valsts vai līdzīgām sistēmām, tostarp valsts sociālā nodrošinājuma vai sociālās aizsardzības sistēmām", [Direktīvas 2000/78] 3. panta 3. punkta izpratnē, un tāpēc minētā direktīva nav piemērojama jomā, ko regulē pirmais *RGG*?

2) Ja uz iepriekšējo jautājumu tiek atbildēts noliedzoši:

a) vai pirmā *RGG* normas — kurās ir noteikts, ka, aprēķinot pensijas apmēru, tiek nošķirti laulāti pensijas

17 — Proti, tikai dažas dienas pēc tam, kad tika pasludināts iepriekš minētais spriedums lietā *Maruko*.

18 — No lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu izriet, ka *Arbeitsgericht Hamburg*, lai pārbaudītu Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta konstitucionalitāti, vienlaikus iesniedza jautājumu, kas formulēts līdzīgi trešajam Tiesai uzdotajam jautājumam, pirmkārt, *Bundesverfassungsgericht* (Federālā konstitucionālā tiesa) un, otrkārt, *Hamburgisches Verfassungsgericht* (Hamburgas Konstitucionālā tiesa).

saņēmēji un pārējie, laulātajiem pensijas saņēmējiem radot izdevīgāku situāciju nekā pārējiem, it īpaši personām, kas ir nodibinājušas viendzimuma partnerattiecības saskaņā ar [*LPartG*] — ir "valsts tiesību akti par ģimenes stāvokli un no tiem izrietošie atvieglojumi" Direktīvas 2000/78 preambulas divdesmit otrā apsvēruma izpratnē?

b) Ja uz iepriekšējo jautājumu tiek atbildēts apstiprinoši, vai tas nozīmē, ka Direktīva 2000/78 nav piemērojama attiecībā uz minētajiem pirmā *RGG* normām, lai gan minētajā direktīvā nav ietverti nekādi tās piemērojamības ierobežojumi atbilstoši minētajam preambulas divdesmit otrajam apsvērumam?

3) Ja uz otrā jautājuma pirmo vai otrā jautājuma otro daļu tiek atbildēts noliedzoši, vai ar pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu, kurā noteikts, ka pensija laulātam pensijas saņēmējam, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, tiek aprēķināta atbilstoši nodokļu klasei III/0 (izdevīgāka nodokļu maksātājam), bet pensija pārējiem pensijas saņēmējiem tiek aprēķināta atbilstoši nodokļu klasei I (neizdevīgāka nodokļu maksātājam), tāda pensijas saņēmēja gadījumā, kas ir nodibinājis [reģistrētas] partnerattiecības ar sava dzimuma personu un ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no šīs personas, tiek pārkāpts Direktīvas 2000/78 1., 2. pants un 3. panta 1. punkta c) apakšpunkts, skatot šīs tiesību normas visas kopā?

4) Ja uz pirmo jautājumu vai otrā jautājuma otro daļu tiek atbildēts apstiprinoši, vai uz trešo jautājumu tiek atbildēts noliedzoši — vai ar pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu, ņemot vērā trešajā jautājumā minēto tiesisko regulējumu vai tā juridiskās sekas, tiek pārkāpts EKL 141. pants vai kāds no Kopienu tiesību vispārējiem principiem?

5) Ja uz trešo vai ceturto jautājumu tiek sniegta apstiprinoša atbilde, vai tas nozīmē, ka — kamēr pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā nav izdarīti grozījumi, lai novērstu apgalvoto nevienlīdzīgo attieksmi — arī pensijas saņēmējs, kas ir reģistrējis partnerattiecības un ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava partnera, var prasīt, lai [papildu] pensijas aprēķinā viņš tiktu uzskatīts par laulātu pensijas saņēmēju, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā? Ja tas tā ir — ja Direktīva 2000/78

ir piemērojama un atbilde uz trešo jautājumu ir apstiprinoša —, vai šādas tiesības ir jau pirms Direktīvas 2000/78 18. panta 1. punktā noteiktā transponēšanas termiņa beigām?

6) Ja uz piekto jautājumu tiek atbildēts apstiprinoši, vai tas nozīmē — atbilstoši Tiesas pamatojumam 1990. gada 17. maija spriedumā lietā C-262/88 *Barber* (*Recueil*, I-1889. lpp.) —, ka vienlīdzīga attieksme [papildu] pensijas aprēķināšanā ir jānodrošina tikai attiecībā uz to pensijas daļu, ko pensijas saņēmējs ir nopelnījis kopš 1990. gada 17. maija?"

35. *Arbeitsgericht Hamburg* ar 2009. gada 23. janvāra rīkojumu nolēma papildināt savu sākotnējo lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu, pievienojot vairākus jautājumus:

"7) Ja Tiesa secinās, ka pastāv tieša diskriminācija:

a) Kā ir jāvērtē tas, ka, no vienas puses, gan [..] Pamatlikumā, gan Kopienu tiesībās ir noteikts, ka ir jāievēro vienlīdzīgas attieksmes princips, bet, no otras puses, Vācijas Federatīvās Republikas tiesībās ir paredzēts, ka laulība un ģimene ir īpašā valsts aizsardzībā kā konstitucionāli nostiprināta tiesiska vērtība, kas ir skaidri atzīta Pamatlikuma 6. panta 1. punktā?

b) Vai, neskatoties uz Direktīvas [2000/78] noteikumiem, var attaisnot tieši diskriminējošu tiesisko regulējumu pamatojoties uz to, ka tas kalpo nevis mērķim, kas saistīts ar Kopienu tiesībām, bet citam mērķim, kas ir paredzēts [attiecīgās] dalībvalsts iekšējās tiesībās? Vai šādā gadījumā [šis] cits mērķis, kas ir izvirzīts [šīs] dalībvalsts tiesībās, var prevalēt pār vienlīdzīgas attieksmes principu?

Ja uz iepriekšējo jautājumu tiek atbildēts noliedzoši:

c) Uz kādu juridisko kritēriju jāpamatojas, lai nolemtu, kā šādā gadījumā ir jānodrošina līdzsvars starp Kopienu vienlīdzīgas attieksmes principu un citu likumīgu mērķi, kas paredzēts dalībvalsts iekšējās tiesībās? Vai nosacījumi, kas minēti Direktīvas [2000/78] 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļā [19] attiecībā uz netiešas diskriminācijas pieļaušanu, proti, ka diskriminējošam tiesiskajam regulējumam ir jābūt objektīvi

19 — Šajā jautājumā 2009. gada 11. martā tika veikti labojumi, un saskaņā ar tiem pareizā atsauce ir "Art. 2 Abs. 2 lit. b, Ziff. i" atsauces "Art. 2 Abs. 1 lit. a, Ziff. i" vietā.

pamatotam ar likumīgu mērķi un līdzekļiem šā mērķa sasniegšanai jābūt pienācīgiem un vajadzīgiem, attiecas uz šo lietu?

d) Vai tāds tiesiskais regulējums, kāds noteikts pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā, atbilst tiesiskuma nosacījumiem, kas ir definēti Kopienu tiesībās un minēti atbildē uz iepriekšējo jautājumu? Vai šāds tiesiskais regulējums atbilst šiem nosacījumiem tikai tāpēc, ka tā ir īpaša valsts tiesību norma, proti, Pamatlikuma 6. panta 1. punkts, kurai nav līdzvērtīgas normas Kopienu tiesībās?"

Direktīvas 2000/78 *ratione materiae* piemērošanas jomā no diviem dažādiem aspektiem. Vispirms tā jautā par šajā tiesību aktā paredzēto maksājumu, ko veic saistībā ar valsts vai līdzīgām sistēmām, izslēgšanas piemērojamību, un turpinājumā tā jautā par dalībvalstu kompetences jautājumā par ģimenes stāvokli un to Savienības normu īstenošanas, kas saistītas ar diskriminācijas aizliegumu seksuālās orientācijas dēļ, norobežošanu.

38. Otrkārt, tādā gadījumā, ja Direktīva 2000/78 patiešām būtu piemērojama attiecībā uz Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu, iesniedzējtiesa lūdz norādījumus attiecībā uz to, kā novērtēt tiešās vai netiešās diskriminācijas esību, ņemot vērā minētās direktīvas noteikumus.

V — Analīze

A — *Ievads*

36. Par spīti šķietamajai sarežģītībai, sniedzot detalizētus formulējumus un virkni sakarību, man šķiet, ka dažādie prejudiciālie jautājumi, kas ir iesniegti Tiesas pārbaudei, būtībā ir saistīti ar piecām vispārīga rakstura problēmām.

37. Pirmkārt, iesniedzējtiesa vēlas zināt, vai tādu papildpensiju sistēma, kuras izmaksā *Freie und Hansestadt Hamburg*, ietilpst

39. Treškārt, pretējā gadījumā iesniedzējtiesa pakārtoti lūdz skaidrojumu par EKL 141. panta un Savienības vispārējo tiesību principu ietekmi uz pamata lietu.

40. Ceturtkārt, iesniedzējtiesa jautā par, no vienas puses, Savienības tiesībās paredzēto normu un, no otras puses, sprieduma, kuru pasludinās Tiesa, iedarbību *ratione temporis*.

41. Piektkārt, tā aicina Tiesu definēt noteikumus, kuri ļauj risināt konfliktu starp valsts

tiesību sistēmas konstitucionālo tiesību normā sniegtajām norādēm un prasībām, kas izriet no vienlīdzīgas attieksmes principa attiecībā uz seksuālo orientāciju, kurš ir piemērojams saskaņā ar Savienības tiesībām.

42. Manuprāt, tieši trešais jautājums ir tas, kas rada vislielākās grūtības saistībā ar interpretāciju, jo trūkst iedibinātas judikatūras jautājumā, vai Savienības tiesībās pastāv vispārējs princips attiecīgajā jomā.

43. Secinājumos saistībā ar iepriekš minēto spriedumu lietā *Maruko* ģenerāladvokāts Ruiss-Harabo Kolomers [*Ruiz-Jarabo Colomer*] padziļināti izskaidroja tiesību attīstību, kas ir ietekmējusi tiesību uz vienlīdzīgu attieksmi atzīšanu attiecībā uz homoseksuālas orientācijas personām Savienības tiesību izpratnē [20].

44. Spriedumā, kuru pasludināja minētajā lietā, Tiesa nosprieda, ka Direktīvas 2000/78 1. pants saistībā ar 2. pantu nepieļauj tādu tiesisko regulējumu kā pamata lietā aplūkotais, proti, saskaņā ar šo regulējumu pārdzīvojušais partneris pēc viņa dzīvesbiedra nāves nesaņem apgādnieka zaudējuma pabalstu, kādu saņem pārdzīvojušais laulātais, kaut gan valsts tiesībās attiecībā uz minēto apgādnieka zaudējuma pabalstu reģistrētas partnerattiecības tā paša dzimuma personām rada situāciju, kas ir pielīdzināma laulāto situācijai, precizējot, ka iesniedzējtiesai ir jāpārliecinās, vai pārdzīvojušais partneris ir situācijā, kas ir salīdzināma ar laulātā situāciju, kurš saņem minēto pabalstu [21].

45. Šīs lietas materiāli liecina, ka Vācijas tiesas ir pieņēmušas dažādas interpretācijas attiecībā uz Tiesas norādīto salīdzināmības kritēriju piemērošanu. It īpaši tiek uzdots jautājums, vai ir jāmeklē abstrakta līdzība starp tiesību iestādēm vai drīzāk pietiek ar līdzību starp juridiskajām un faktiskajām situācijām, kurās atrodas attiecīgās personas.

46. Tiesas judikatūra attiecībā uz diskriminācijas aizliegumu vecuma dēļ liek uzdot arī jautājumu, vai diskriminācijas aizliegumam seksuālās orientācijas dēļ ir Savienības tiesību vispārēja principa statuss vai nav šāda statusa. Apstiprinoša atbilde uz šo jautājumu ietekmētu šīs lietas laika aspektus. Noraidoša atbilde pieprasītu skaidrojumu par iemeslu, kāpēc diskriminācijas aizliegumam minētā kritērija dēļ būtu pārāk vājš normatīvais

20 — Minēto secinājumu 83.–95. punkts.

21 — Iepriekš minētais spriedums lietā *Maruko* (73. punkts).

statuss salīdzinājumā ar aizliegumu, kas saistīts ar citiem iemesliem un ko aizliedz ar EKL 13. pantu un Pamattiesību hartu.

B — *Par Direktīvas 2000/78 materiālo piemērošanas jomu*

47. Tā kā abi pirmie prejudiciālie jautājumi ir saistīti ar Direktīvas 2000/78 *ratione materae* piemērošanas jomu, tie ir jāizvērtē kopā. Iesniedzējtiesa atgādina, ka attiecībā uz minētās direktīvas pārkāpumu iepriekš ir jākonstatē, ka tā ir piemērojama šajā gadījumā, ko, kā uzskata iesniedzējtiesa, varētu apstrīdēt divu iemeslu dēļ — pirmkārt, pamatojoties uz Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktu un, otrkārt, pamatojoties uz direktīvas preambulas 22. apsvērumu.

1) Par Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktu

48. No Direktīvas 2000/78 3. panta 1. punkta c) apakšpunkta izriet, ka direktīvu piemēro visām personām gan valsts, gan privātajā sektorā, tostarp valsts iestādēs, attiecībā uz darba samaksas nosacījumiem.

49. Pirmā jautājuma mērķis ir noskaidrot, vai minētā direktīva ir piemērojama jomā, ko ietver Pirmais *RGG*, ar kuru tiek regulētas papildpensijas, ko izmaksā bijušajiem *Freie und Hansestadt Hamburg* darbiniekiem un viņu pārdzīvojušajiem ģimenes locekļiem, lai gan direktīvas 3. panta 3. punktā norādīts, ka Direktīva 2000/78 neattiecas uz "nekādiem maksājumiem, ko veic saistībā ar valsts vai līdzīgām sistēmām, tostarp valsts sociālā nodrošinājuma vai sociālās aizsardzības sistēmām" [22].

50. Šis izņēmums ir formulēts līdzīgi minētās direktīvas preambulas 13. apsvērumā, kurā paredzēts, ka direktīvu "nepiemēro sociālā nodrošinājuma un sociālās aizsardzības sistēmām, kuru piedāvātos atvieglojumus neuzskata par ieņēmumiem tādā nozīmē, ko šim terminam piešķir EKL 141. panta piemērošanas nolūkā" [23].

51. Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punkta piemērošanas jomas izvērtējums radīja

22 — Lai saīsinātu iesniedzējtiesas veikto analīzi, ņemot vērā teksta vienīgo versiju, kas ir vācu valodā, es ievēroju, ka vācu valodas redakcijā Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktā izteiciens "der staatlichen Systeme" tiek izmantots kā līdzvērtīgs vārdkopai "les régimes publics", ko lieto franču valodas redakcijā, lai gan minētā panta 1. punktā ir izmantots apzīmētājs "öffentlichen" īpašības vārda "public" vietā franču valodā.

23 — Atgādinu, ka saskaņā ar EKL 141. panta 2. punktu ar "darba samaksu" ir jāsaprot parasta alga vai minimālā alga, kā arī jebkura cita atlīdzība naudā vai natūrā, ko darba ņēmējs par darbu tieši vai netieši saņem no darba devēja.

problēmas attiecībā uz vienveidīgu piemērošanu valstu tiesību sistēmās, ievērojot, ka jēdzieni, kas tiek izmantoti dažādu valodu redakcijās, atšķiras. Vācijā valsts tiesas ir pieņēmušas atšķirīgas nostājas attiecībā uz šīs normas vairāk vai mazāk ierobežojošu interpretāciju. Apgādnieka zaudējuma pensijas iespējamā izslēgšana no Direktīvas 2000/78 piemērošanas jomas ir jo īpaši sadalījusi Vācijas tiesas [24].

52. Vispirms es norādu, ka vairāki Tiesas spriedumi, it sevišķi spriedums lietā *Maruko* [25], sniedz lietderīgu informāciju, lai interpretētu Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktu minētās direktīvas piemērojamības izpratnē šajā gadījumā. Līdzīgi tam, kā uzskata prasītājs pamata lietā un Komisija, es nemaz nešaubos, ka šī direktīva attiecas uz vecuma pensijām, kuras, pamatojoties uz Pirmā *RGG*, ir piešķirtas *Freie und Hansestadt Hamburg* bijušajiem darbiniekiem un viņu tiesību pārņēmējiem.

53. Tiesa apgalvoja, ka Direktīvas 2000/78 piemērošanas joma, ņemot vērā 3. panta 1. punkta c) apakšpunktu un 3. panta 3. punktu, skatot tos kopā ar direktīvas preambulas 13. apsvērumu, ir jāsaprot kā tāda, kas neattiecas uz valsts sociālā nodrošinājuma un sociālās aizsardzības sistēmām, ar kurām saistītās priekšrocības nav pielīdzināmas darba samaksai tajā šī jēdziena izpratnē, kāda tam ir attiecībā uz EKL 141. panta piemērošanu, nedz arī uz kādiem valsts veiktiem maksājumiem, kuru mērķis ir nodrošināt darba vai darba saglabāšanas iespējas. Interpretējot *a contrario*, ja tādu pabalstu kā pamata lietā aplūkotais var pielīdzināt "darba samaksai" EKL 141. panta izpratnē, uz to attieksies Direktīvas 2000/78 noteikumi.

54. Tomēr jēdzienu "darba samaksa", kas ietverts EKL 141. panta 2. punktā, Tiesa ir formulējusi ļoti plaši [26]. Šajā jēdzienā jo īpaši ir ietvertas visu veidu pensijas, ko izmaksā saistībā ar profesionālo darbību, pretēji pensijām, kas izriet no likumā noteiktās sistēmas un kam ir vispārējs raksturs [27]. Saskaņā ar

24 — Saistībā ar Vācijas judikatūru attiecībā uz šo jautājumu un iepriekš minētā sprieduma lietā *Maruko* ietekmi skat. Mahlmann, M., *Report on measures to combat discrimination — Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC — Country report 2008 — Germany* (it īpaši 211. zemsvītras piezīme.), ziņojums ir pieejams Eiropas juridisko ekspertu tīkla nediskriminācijas jomā tīmekļa vietnē: http://www.non-discrimination.net.

25 — Minēts iepriekš; skat. it īpaši 41. un nākamos punktus, kuros ir atgādināts, ka tur ir apskatīts līdzīgs jautājums, taču attiecībā uz apgādnieka zaudējuma pensiju, kas piešķirta saistībā ar arodapdrošināšanas sistēmu.

26 — Šis jēdziens tika interpretēts kā tāds, kas ietver "jebkuru atlīdzību — naudā vai natūrā, tūlītēju vai nākotnē — ar nosacījumu, ka darba ņēmējs, lai arī netieši, to saņem no darba devēja un ka tas notiek nodarbinātības dēļ saskaņā ar darba līgumu, tiesību aktu noteikumiem vai brīvprātīgi". Skat. it īpaši 1990. gada 17. maija spriedumu lietā C-262/88 *Barber* (*Recueil*, I-1889. lpp., 12. punkts) un 1998. gada 19. novembra spriedumu lietā C-66/96 *Høj Pedersen* u.c. (*Recueil*, I-7327. lpp., 32. punkts).

27 — 1997. gada 17. aprīļa spriedumā lietā C-147/95 *Evrenopoulos* (*Recueil*, I-2057. lpp.) Tiesa nolēma, ka uz pensiju sistēmu, kas ir saistīta ar valsts iestādi, attiecas EK līguma 119. panta (pēc grozījumiem — EKL 141. pants) piemērošanas joma, pamatojoties uz to, ka nav nozīmes tam, ka šo sistēmu ir izveidojis likumdevējs, ja vien, ņemot vērā uzskaitītos kritērijus, tas ļauj uzskatīt, ka pensija tiek izmaksāta darba attiecību ar konkrēto iestādi dēļ.

iedibināto judikatūru [28] apstāklis, ka noteiktus pabalstus, piemēram, vecuma pensijas, izmaksā tikai pēc darba attiecību beigšanās, neizslēdz to, ka tiem var būt "darba samaksas" raksturs EKL 141. panta izpratnē [29].

55. Lai noteiktu, vai pensiju var uzskatīt par darba samaksu, Tiesa atzina, ka vienīgais kritērijs, kuram varētu būt noteicošs raksturs, ir darba kritērijs, kurš izriet no šī paša EK līguma 119. panta formulējuma (EKL 141. pants), kas nozīmē, ka ir jākonstatē, ka darba ņēmējam tiek piešķirta priekšrocība darba attiecību dēļ, kuras to vieno ar bijušo darba devēju [30].

56. Tomēr ir skaidrs, ka šim darba kritērijam nav ekskluzīvs raksturs, jo, aprēķinot pensijas, ko izmaksā likumā noteiktās sociālā nodrošinājuma sistēmas, var pilnīgi vai daļēji ņemt vērā samaksu par darbu [31]. Tādējādi Tiesa sniedz papildu informāciju, kas jāņem vērā, lai pensiju, kura paredzēta arodapdrošināšanas pensiju sistēmā, uzskatītu par "darba samaksu". Ir jāizvērtē, pirmkārt, vai pensija attiecas tikai uz konkrētu darba ņēmēju kategoriju, otrkārt, vai tā ir tieši atkarīga no nostrādātā darba laika un, treškārt, vai tās lielums tiek aprēķināts, ņemot vērā pēdējo [32] algu.

57. Šajā lietā [33] no *HmbZVG* 1. panta izriet, ka attiecībā uz pamata lietā aplūkotajiem pabalstiem tiek apstiprināts pirmais no trim kritērijiem tāpēc, ka vecuma papildpensijas, ko izmaksā *Freie und Hansestadt Hamburg*, attiecas tikai uz vienu konkrētu darba ņēmēju kategoriju.

58. Minētās pensijas izmaksā papildus likumā noteiktās vispārējās sociālā nodrošinājuma sistēmas pabalstiem, ko iesniedzējtiesa ir kvalificējusi par pensiju sistēmas "pirmo pīlāru" Vācijā, un tie atšķiras no pabalstiem, kuri izriet no privātās apdrošināšanas, kas ir "trešais pīlārs".

28 — Skat. it īpaši iepriekš minēto spriedumu lietā *Maruko* (44. punkts un tajā minētā judikatūra).

29 — Skat., piemēram, 2002. gada 12. septembra spriedumu lietā C-351/00 *Niemi* (*Recueil*, I-7007. lpp.) attiecībā uz vecuma pensijām, ko Somijas valsts izmaksājusi ierēdņiem, kuri tika iesaistīti šīs valsts aizsardzības spēkos.

30 — Skat. it īpaši 1994. gada 28. septembra spriedumu lietā C-7/93 *Beune* (*Recueil*, I-4471. lpp., 43. punkts), iepriekš minēto spriedumu lietā *Evrenopoulos* (19. punkts), kā arī iepriekš minēto spriedumu lietā *Maruko* (46. punkts).

31 — Iepriekš minētais spriedums lietā *Maruko* (47. punkts un tajā minētā judikatūra).

32 — Iepriekš minētais spriedums lietā *Maruko* (48. punkts un tajā minētā judikatūra). Manuprāt, būtu lietderīgi, ja Tiesa trešajā nosacījumā svītrotu apzīmējumu "pēdējā", jo tas vairāk atbilstu to pensiju sistēmu pašreizējam stāvoklim, kurās attiecībā uz minēto aprēķinu parasti ņem vērā vairākas, pat visas algas tā vietā, lai ņemtu vērā tikai pēdējo. Ņemot vērā judikatūru, nešķiet, ka šis kritērijs, kas, manuprāt, ir zaudējis savu nozīmi, ir jāinterpretē kā absolūts kritērijs, jo pabalsti, kuru apmērs tika aprēķināts, pamatojoties uz vairākām algām, no jēdziena "darba samaksa" netiek izslēgti.

33 — Salīdzināt ar iepriekš atgādināto kritēriju īstenošanu, kurus Tiesa izmantoja iepriekš minētā sprieduma *Maruko* 49.–57. punktā.

59. Iesniedzējtiesa uzskata, ka "otro pīlāru" veido arodapdrošināšana, kas tieši vai netieši ir saistīta ar bijušo privāto tiesību vai publisko tiesību darba devēju. *Freie und Hansestadt Hamburg* bijušo darbinieku arodapdrošināšanas sistēma, kas ir noteikta ar likumu, ietilpst šajā kategorijā. Tā ir paredzēta darbiniekiem, kuri savas aktīvās dzīves laikā tikuši nodarbināti valsts sektorā un tomēr nav bijuši ierēdņa statusā, strādājot *Freie und Hansestadt Hamburg* uz civiltiesiska darba līguma pamata.

60. Ņemot vērā Komisijas sniegtās norādes, minēto sistēmu finansē darba ņēmēji un darba devējs, kas, protams, ir valsts struktūra, bet šajā gadījumā tam ir tikai privāttiesiska darba devēja statuss.

61. Attiecībā uz atbilstīgo otro kritēriju, kurā noteikts, ka pensijai ir jābūt tieši atkarīgai no nostrādātā darba laika, *HmbZVG* 6. pantā ir paredzēts, ka pensijas aprēķināšanas veids ir atkarīgs no nodarbinātības laikposma. Nodarbinātības laikposmi, kas dod tiesības saņemt papildpensiju ("Ruhegeldfähige Beschäftigungszeit"), ir definēti minētā likuma 8. pantā.

62. Attiecībā uz trešo kritēriju, kurš jāņem vērā, nosakot, vai pensijas apmērs tiek aprēķināts, pamatojoties uz pēdējo darba ņēmēja algu, no šī paša *HmbZVG* 6. panta izriet, ka vecuma pensijas ikmēneša apmērs nav noteikts ar likumu, bet attiecībā uz katra nodarbinātības laikposma pilnu gadu tas atbilst 0,5 % no darba samaksas, ko izmanto pensijas aprēķināšanā, saskaņā ar likuma 7. pantu, kurā šīs algas ("Ruhegäldfähige Bezüge") noteiktas pietiekami detalizēti.

63. No tā izriet, ka attiecībā uz pabalstiem pamata lietā trīs kritēriji, kas raksturo darba attiecības, ir izpildīti, ņemot vērā, ka Tiesa uzskatīja, ka tam ir izšķiroša nozīme, lai kvalificētu darba samaksu EKL 141. panta izpratnē.

64. Iesniedzējtiesai, šķiet, sagādā grūtības Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktā ietvertā jēdziena "valsts vai līdzīgām sistēmām" interpretācija. Tā jautā, vai, neskatoties uz "darba samaksas" kvalificēšanu tās plašākā nozīmē, kas tiktu atzīta attiecībā uz pensijām, kuras izmaksā prasītājam pamata lietā saskaņā ar Pirmo *RGG*, minētā direktīva tomēr nebūtu piemērojama, ņemot vērā, ka šie pabalsti būtu maksājumi, ko veic valsts vai līdzīga sistēma šī panta izpratnē. Tā norāda, ka tādā gadījumā, ja Tiesa uz šo jautājumu atbildētu apstiprinoši, Direktīvas 2000/78 13. apsvēruma pirmā

daļa neapšaubāmi būtu maldinoša un būtībā nepiemērojama.

65. Manuprāt, tādas citas "valsts vai līdzīgas sistēmas", nevis tās, kas ir saistītas ar sociālo nodrošinājumu vai sociālo aizsardzību, uz kurām neattiecas direktīvas piemērošanas joma, var būt speciālas valsts sistēmas, kas nav saistītas ar darba attiecībām, piemēram, pabalsti, kurus valsts izmaksā personām, kas kļuvušas par invalīdiem obligātā militārā vai civilā dienesta laikā, bijušajiem kaujiniekiem un kara invalīdiem, karu un vajāšanu upuriem, izciliem māksliniekiem u.c. Tā kā šāda veida sistēmas, valsts vai līdzīgas, dalībvalstīs pastāv, vārds "tostarp", kas izmantots Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktā, nav bez priekšmeta.

66. Tiesas judikatūra ļauj uzskatīt, ka arodapdrošināšanas pensiju sistēmas kvalifikāciju nevar apstrīdēt nedz ar to, ka *Freie und Hansestadt Hamburg* ir publisko tiesību juridiska persona, nedz arī ar līdzdalības apdrošināšanas sistēmā, kas dod tiesības uz pamata lietā aplūkoto vecuma pensiju, obligāto rakstu ru [34]. Tā kā šajā gadījumā iepriekš izvērtētie trīspakāpju kritēriji ir pārbaudīti, pensija, ko izmaksā bijušais valsts darba devējs, neatšķiras no pensijas, ko izmaksātu privāts darba devējs saviem bijušajiem darba ņēmējiem.

67. Tiesa nolēma, ka ar to, ka tiek konstatēts, ka pensiju sistēma ir paredzēta likumā, nepietiek, lai norādītu uz "sociālā nodrošinājuma" vai "sociālās aizsardzības" kategorijām un tādējādi izslēgtu šādu sistēmu no EK līguma 119. panta (pēc grozījumiem — EKL 141. pants) piemērošanas jomas [35]. Turklāt netiek uzskatīts, ka strukturālajiem pabalstu sistēmas elementiem ir izšķiroša nozīme, kas ir pretēji saiknes starp darba attiecībām un attiecīgo pabalstu esības gadījumā [36].

68. Līdz ar to pamata lietā aplūkotā vecuma papildpensija būtībā ir atkarīga no darba attiecībām, kas bija starp J. Rēmeru un *Freie und Hansestadt Hamburg*, un tā ir "darba samaksa" EKL 141. panta izpratnē, kā arī uz to

34 — Iepriekš minētais spriedums lietā *Maruko* (57. punkts un tajā minētā judikatūra). Skat. arī iepriekš minēto spriedumu lietā *Niemi* (42. punkts).

35 — Iepriekš minētie spriedumi lietā *Evrenopoulos* (16. punkts) un lietā *Niemi* (41. punkts).

36 — Iepriekš minētais spriedums lietā *Niemi* (45. punkts). Tiesa uzskatīja, ka tas, ka Somijas valsts ierēdņu pensijas sistēma ir saskaņotas sistēmas sastāvdaļa tā, lai kopējā pensija, kuru saņem apdrošinātais, atspoguļotu darbu, ko viņš veicis visas savas karjeras laikā neatkarīgi no darba un darbības nozares, un apstāklis, ka šī sistēma tikusi paziņota kā sistēma, uz kuru attiecas Padomes 1971. gada 14. jūnija Regula (EEK) Nr. 1408/71 par sociālā nodrošinājuma sistēmu piemērošanu darbiniekiem un viņu ģimenēm, kas pārvietojas Kopienā (OV L 149, 2. lpp.), nevarēja pats par sevi izslēgt EK līguma 119. panta piemērošanu, ja pensijas izmaksa bija saistīta ar darba attiecībām un rezultātā to izmaksāja valsts kā darba devējs.

neattiecas Direktīvas 2000/78 3. panta 3. punktā paredzētā atkāpe.

2) Par Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumu

69. Ja uz iepriekšējo jautājumu būtu jāatbild noraidoši, kā tam, manuprāt, vajadzētu būt šajā gadījumā, *Arbeitsgericht Hamburg* pakārtoti jautā, vai, pirmkārt, uz Pirmā *RGG* tiesisko regulējumu, kurā, lai noteiktu vecuma pensijas apmēru, ir nošķirti laulāti pensijas saņēmēji un citi pensijas saņēmēji, radot laulātajiem pensijas saņēmējiem izdevīgāku situāciju, attiecas iebilde, kas minēta Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumā, un, otrkārt, vai šajā gadījumā tā nebūtu jāpiemēro, kaut gan neviens tā likumdošanas daļas noteikums neietver direktīvas piemērošanas jomas ierobežojumu, kas atbilst tieši minētajam apsvērumam.

70. Ir jāatgādina, ka Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumā norādīts, ka tā "neierobežo valsts tiesību aktus par ģimenes stāvokli un no tiem izrietošos atvieglojumus".

71. Komisija piekrīt iesniedzējtiesas viedoklim, ka Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmā daļa nav valsts tiesību akts par ģimenes stāvokli. Kā viena, tā otra norāda, ka šajā pantā nav ietverts neviens noteikums attiecībā uz laulību kā tādu, bet tiek pieprasīts, lai pensijas saņēmēja ģimenes stāvoklis būtu laulāta persona, tādējādi padarot šo stāvokli par priekšnosacījumu izdevīgākam paredzētās pensijas aprēķināšanas veidam. Līdz ar to minētais pants labākajā gadījumā var būt noteikums par pabalstu, kas ir atkarīgs no ģimenes stāvokļa, Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvēruma izpratnē.

72. *Arbeitsgericht Hamburg* precizē, ka tā uzdod šo jautājumu, jo divas Vācijas Federatīvās Republikas augstākas tiesas [37] ir atzinušas par acīmredzamu plašāku 22. apsvēruma piemērojamības koncepciju, izslēdzot no Direktīvas 2000/78 piemērošanas jomas noteikumus, kas nosaka darba samaksas aprēķināšanu plašākā nozīmē, pamatojoties uz ģimenes stāvokli, kā tas ir Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmās daļas gadījumā.

37 — Iesniedzējtiesa norāda (iesniedzējtiesas pirmā lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu 55. punktā), ka *Bundesverwaltungsgericht* attiecībā uz laulātām personām paredzētajiem "pirmā līmeņa ģimenes pabalstiem" sniegusi argumentus, pamatojoties uz Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumu, un ka *Bundesgerichtshof* tādu pašu nostāju pieņēmusi attiecībā uz apgādnieka zaudējuma pensijām, kuras, pamatojoties uz šo pašu nošķiršanas kritēriju, izmaksā arodapdrošināšanas papildpensiju sistēmas ietvaros (proti, *Bund* un *Länder* pensiju fondi), un attiecībā uz izdevīgāku papildpensiju aprēķināšanas veidu, kas pilnīgi atbilst tam veidam, kāds paredzēts Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā.

73. Es piekrītu Komisijas viedoklim, kura uzskata, ka Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumā ir tikai pārņemts piemērošanas jomas ierobežojums, kas paredzēts direktīvas 3. panta 1. punktā *in limine*, kurā noteikts, ka minēto direktīvu piemēro tikai, "nepārsniedzot Kopienas kompetenci". Eiropas Savienībai faktiski nav nekādas kompetences pieņemt likumus attiecībā uz "ģimenes stāvokli un no tā izrietošajiem atvieglojumiem".

74. Tiesa spriedumā lietā *Maruko* [38] pieņēma nostāju attiecībā uz līdzīgu jautājumu, norādot, ka, protams, ģimenes stāvoklis un ar to saistītie atvieglojumi Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvēruma izpratnē ir jautājumi, kas ietilpst dalībvalstu kompetencē, un Kopienu tiesības šo kompetenci neaizskar. Tomēr tā atgādina, ka dalībvalstīm, īstenojot minēto kompetenci, ir jāievēro Kopienu tiesības, tostarp noteikumi, kas attiecas uz diskriminācijas aizlieguma principu.

75. Manuprāt, šo konstatējumu būtu lietderīgi precizēt, norādot, ka dalībvalstīm piešķirtā kompetence ģimenes stāvokļa jomā nozīmē to, ka dalībvalstīm ir jānosaka laulības vai jebkādas citas juridiski atzītas savienības formas gan starp viena dzimuma personām, gan starp pretējā dzimuma personām tiesiskais regulējums, kā arī bērnu un plašākā nozīmē citu ģimenes locekļu tiesiskais statuss.

76. Tikai dalībvalstīm ir jālemj, vai to valsts tiesību sistēmā ir vai nav pieļaujama jebkāda veida juridiska saikne, kas ir pieejama homoseksuāliem pāriem, un arī vai laulības institūcija ir vai nav paredzēta tikai pretējā dzimuma pāriem. Manuprāt, tādā gadījumā, ja dalībvalsts nepieļautu nekādu likumīgi atzītu savienības formu, kura būtu pieejama viena dzimuma personām, to varētu uzskatīt par diskrimināciju, kas ir saistīta ar seksuālo orientāciju tāpēc, ka pastāv iespēja no vienlīdzības principa saistībā ar pienākumu ievērot cilvēka cieņu attiecībā uz homoseksuālām personām [39] atvasināt pienākumu atzīt šo personu tiesības dzīvot ilgstošās un uz jūtām balstītās attiecībās, kuras nostiprinātas juridiski

38 — Minēts iepriekš (59. un nākamie punkti, kā arī tajos minētā judikatūra pēc analoģijas).

39 — Norādīšu, ka Ungārijas Konstitucionālā tiesa (*Alkotmánybíróság*) — pēc tam, kad tā ar 2008. gada 17. decembra Lēmumu Nr. 154/2008 bija atcēlusi 2007. gada Likumu Nr. CLXXXIV par reģistrētām partnerattiecībām sakarā ar Konstitūcijas 15. panta pārkāpumu, ar kuru ir aizsargāts laulības institūts, jo likumdevējs vēlējās ieviest citu kopdzīves formu ne tikai homoseksuāli, bet arī heteroseksuāli orientētiem cilvēkiem, — nesen ar 2010. gada 25. marta Lēmumu Nr. 32/2010 konstatēja, ka 2009. gada Likums Nr. XXIX atbilst Konstitūcijai, jo tas ļauj reģistrēt partnerattiecības homoseksuāliem pāriem. Šajā pēdējā lēmumā *Alkotmánybíróság* atzina, ka iespējas reģistrēt partnerattiecības starp viena dzimuma personām atzīšana ir pamatota ar tiesībām uz cilvēka cieņas ievērošanu (*Magyar Közlöny 2010/43*).

atzītās saistībās [40]. Tomēr šīs problēmas, kas attiecas uz ģimenes stāvokļa tiesisko regulējumu, manuprāt, ir ārpus Savienības tiesību darbības jomas.

77. Turpretī tādos jautājumos kā pamatbrīvību īstenošana vai darba ņēmēju algas nosacījumi viņu profesionālajā dzīvē, uz kuriem attiecas Savienības tiesību piemērošanas joma, dalībvalsts nevar pamatot šo tiesību pārkāpumu, norādot uz valsts tiesiskā regulējuma par ģimenes stāvokli saturu.

78. Līdzīgi tam, kā to izdarīja Tiesa lietā *Maruko*, ir jānorāda, ka, ja tāds pabalsts kā pamata lietā aplūkotais ir ticis kvalificēts par "darba samaksu" EKL 141. panta izpratnē un tas ietilpst Direktīvas 2000/78 piemērošanas jomā, minētās direktīvas preambulas 22. apsvērums nevar likt apstrīdēt šīs direktīvas piemērojamību to iemeslu dēļ, kas minēti saistībā ar atbildi uz šajā gadījumā uzdoto pirmo jautājumu.

79. Tādējādi Tiesas sniegtā Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvēruma interpretācija man šķiet tāda, kas ļauj izvairīties no dažādības valstu judikatūrā, uz ko norādījusi iesniedzējtiesa, un ir piemērota, lai nodrošinātu šī tiesību akta vienveidīgu piemērošanu. Katrā ziņā minētais apsvērums, kuram trūkst jebkāda autonoma saistoša spēka ģenerāladvokāta Ruisa-Harabo Kolomera jau izklāstīto iemeslu dēļ [41], nebūtu jāizmanto par tādu, kas viens pats ļauj izslēgt tādu valsts tiesību normu atbilstības Direktīvai 2000/78 pārbaudi, kurās paredzēts, ka laulātajiem ir piešķirtas lielākas priekšrocības nekā reģistrētiem partneriem. Faktiski Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumā ir vienīgi atgādināts ierobežojums, kas acīmredzami izriet no EKL 13. panta 1. punkta, par direktīvas piemērošanu saistībā ar "Kopienas kompetenci" saskaņā ar minētās direktīvas 3. panta 1. punktu *in limine*.

80. Katrā ziņā es atgādinu, ka, ja dalībvalstis rīkojas tām paredzēto kompetenču jomā, tās

40 — Šajā sakarā es norādu, ka ar 2010. gada 24. jūnija spriedumu (*Recueil des arrêts et décisions* vēl nav publicēts) Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk tekstā — "ECT") izlēma lietu *Schalk* un *Kopf* pret Austriju, kurā viena dzimuma partneri, Austrijas pilsoņi, kas dzīvo oficiālā civillaulībā, atsaucas uz Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā — "ECPAK") 12. pantu, lai pārmestu to, ka iestādes ir noraidījušas viņu lūgumu stāties laulībā, lūgumu, kas ir pavisam jauns Strasbūras tiesā un kas tika vienbalsīgi noraidīts. Viņi sūdzas arī par diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ attiecībā uz to, ka viņiem ir liegtas tiesības salaulāties un nav citas iespējas, kā likumīgi atzīt savas attiecības. Tomēr ECT atzina, ka nav ticis pārkāpts ECPAK 14. pants, skatīts kopā ar šīs pašas konvencijas 8. pantu. Visbeidzot prasītāji atsaucas uz ECPAK 1. protokola 1. pantu, lai norādītu, ka tas viņiem rada nelabvēlīgāku finansiālo situāciju salīdzinājumā ar laulātiem pāriem, tomēr šī prasība tika atzīta par acīmredzami nepamatotu. Piebildīšu, ka Austrijas tiesību aktos oficiāla civillaulība ir atzīta par homoseksuāli orientētām personām piešķaujamu kopdzīves formu un lielā mērā pielīdzināta laulībai.

41 — Iepriekš minētie secinājumi lietā *Maruko* (76. punkts). Tāda apsvēruma spēks kā šajā gadījumā kalpo vienīgi par interpretācijas līdzekli, ciktāl tajā ir ietverts direktīvas būtisko noteikumu pamatojums, nevis ir norma, kurai ir obligātas prasības iedarbība.

nevar neņemt vērā dalībvalstīm noteikto vispārējo pienākumu ievērot Savienības tiesības, kas ietver diskriminācijas aizlieguma principa normu ievērošanu.

81. No tā izriet, ka pretēji tam, ko varēja uzskatīt valsts judikatūrā, izmantojot Direktīvas 2000/78 preambulas 22. apsvērumu, nevar apstrīdēt direktīvas piemērošanu attiecībā uz tādu tiesisko regulējumu kā Pirmā *RGG* noteikumi, kuri ir saistīti ar darba samaksas aprēķināšanu plašākā nozīmē un kuros kā noteicošais faktors atzīts konkrēts ģimenes stāvoklis, proti, laulātas personas ģimenes stāvoklis.

82. Visbeidzot, es uzskatu, ka uz pirmo un otro jautājumu ir jāatbild tādējādi, ka papildpensijas, kuras izmaksā bijušajiem *Freie und Hansestadt Hamburg* darbiniekiem un viņu ģimenes locekļiem un kuras regulē Pirmais *RGG* kopā ar *HmbZVG*, ietilpst Direktīvas 2000/78 materiālajā piemērošanas jomā, un līdz ar to ir jāizvērtē šo valsts noteikumu atbilstība direktīvas prasībām.

C — *Par diskriminācijas seksuālās orientācijas dēļ esību Direktīvas 2000/78 izpratnē*

83. Trešais jautājums ir uzdots gadījumā, ja no atbildēm uz iepriekšējiem jautājumiem izrietētu, ka Direktīva 2000/78, kā es to uzskatu, ir piemērojama attiecībā uz Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu, kurā minētās pensijas, ko izmaksā laulātiem pensijas saņēmējiem, būtībā ir izdevīgākas nekā pensijas, kuras izmaksā tāda pensijas saņēmēja gadījumā, kas ir nodibinājis partnerattiecības ar tā paša dzimuma personu. Iesniedzējtiesa jautā, vai šis pants ir nesaderīgs ar Direktīvas 2000/78 1. un 2. panta, kā arī 3. panta 1. punkta c) apakšpunkta apvienotajiem noteikumiem attiecībā uz to, ka prasītājs pamata lietā tiek diskriminēts seksuālās orientācijas dēļ tieši vai tikai netieši [42].

1) Par tiešo diskrimināciju

84. Iesniedzējtiesa precizē, ka tā sliecas domāt, ka Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmā daļa ir tieši diskriminējoša. Tā norāda, ka laulība heteroseksuāli orientētām personām un partnerattiecības homoseksuāli orientētām

42 — Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta a) apakšpunktā ir paredzēts, ka tieša diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ rodas, "ja, [atrodoties] salīdzināmā situācijā, pret vienu personu izturas sliktāk nekā pret citu personu [tās seksuālās orientācijas] dēļ". Savukārt minētās direktīvas 2. panta 2. punkta b) apakšpunktā norādīts, ka netiešā diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ notiek, "ja acīmredzami neitrāla noteikuma, kritērija vai prakses dēļ personas, kurām ir [konkrēta seksuālā orientācija], atrodas konkrētā nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar otru personu, ja vien šis noteikums, kritērijs vai prakse nav objektīvi attaisnota ar likumīgu mērķi un ja vien nav pienācīgi un vajadzīgi līdzekļi šā mērķa sasniegšanai".

personām attiecīgi ir ierastākā tiesībās paredzētā kopības forma vai ģimenes stāvoklis, pat ja nevar izslēgt, ka kāda persona, neskatoties uz savu homoseksuālo orientāciju, nolemj salaulāties ar pretējā dzimuma personu. Ir jāuzsver, ka saskaņā ar iesniedzējtiesas lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu sniegtajām norādēm *BGB* (Vācijas Civillikumā) nav tieši precizēts, ka salaulāties var tikai divas dažāda dzimuma personas, bet praktiski tas tiek uzskatīts par nepieciešamu priekšnosacījumu. Savukārt no *LpartG* 1. panta 1. punkta izriet, ka noslēgt partnerattiecības uz mūžu minētā likuma izpratnē var tikai tā paša dzimuma personas.

85. *Freie und Hansestadt Hamburg* norāda, ka strīdīgajā tiesiskajā regulējumā, kurā paredzētas tiesības uz papildu nodrošinājuma sistēmu jebkuram partnerim, pamatojoties uz nodokļu klasi I, nevis III/0, nav atšķirīga attieksme dzimuma vai seksuālās orientācijas dēļ.

86. J. Rēmers norāda, ka iepriekš minētajā spriedumā lietā *Maruko* Tiesa nepārprotami lika saprast, ka tas, vai pastāv "salīdzināma situācija", ir jāvērtē iesniedzējtiesai, tomēr tā šim nolūkam noteica skaidrus materiālos kritērijus. Vispirms viņš atgādina, ka saskaņā ar Direktīvu 2000/78 Tiesa pieprasa nevis identiskumu maksimālas pielīdzināšanas izpratnē, bet tikai salīdzināmo raksturu. Viņš piebilst, ka šis salīdzināmais raksturs ir jāpārbauda nevis abstrakti — izvērtējot tiesas iestādes, bet izvērtējot abu kategoriju iesaistītās personas, šajā gadījumā ņemot vērā pamata lietā aplūkoto konkrēto sociālo pabalstu. Pretēji Vācijas augstāko tiesu judikatūrai, kurā, viņaprāt, ir slikti izprasta Direktīva 2000/78, kā arī spriedumā lietā *Maruko* sniegtie interpretācijas elementi, šajā gadījumā būtu jāsalīdzina, no vienas puses, *Freie und Hansestadt Hamburg* bijušais darbinieks, kurš dzīvo kopā ar savu partneri reģistrētās partnerattiecībās, un, no otras puses, *Freie und Hansestadt Hamburg* bijušais darbinieks, kurš dzīvo kopā ar savu dzīvesbiedru/dzīvesbiedri laulībā. J. Rēmers apgalvo, ka principā, lai nodrošinātu efektīvu tiesību aizsardzību pret diskrimināciju, ko iecerēts garantēt ar minēto direktīvu, Tiesai esot vēl skaidrāk jānorāda materiālie kritēriji, kurus valsts tiesām jāpiemēro, veicot salīdzināšanu.

87. Komisija piekrīt *Arbeitsgericht Hamburg* viedoklim, ka šajā gadījumā pret partneriem attiecībā uz viņu pensijām izturas sliktāk nekā pret laulātajiem un ka netiek sniegts neviens pieņemams iemesls, kas varētu paskaidrot šo nevienlīdzīgo attieksmi. Tā norāda, ka it īpaši tas apstāklis, ka laulātajiem būtu, iespējams, jāuzņemas atbildība par bērnu audzināšanu, nevar būt par pamatu šādai nošķiršanai, jo Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmajā daļā tiek sniegta priekšrocība visiem laulātajiem pensijas saņēmējiem, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, neatkarīgi no tā, vai viņiem ir radinieki lejupējā līnijā. Komisija arī piekrīt iesniedzējtiesas viedoklim, ka neviens empīrisks pierādījums nepamato to, ka laulātiem pensijas saņēmējiem ir vajadzība

pēc lielāka atbalsta salīdzinājumā ar pensijas saņēmējiem, kuri noslēguši partnerattiecības, ņemot vērā attiecīgā partnera pensijas situāciju. Tā piebilst, ka jebkurā gadījumā attiecīgā likuma teksts neesot piemērots paredzētā mērķa sasniegšanai, jo tajā nav ņemta vērā bērna esība, kurš piedzimis pensijas saņēmējam un viņa laulātajam vai laulātajai, un tajā šis apstāklis nav pat paredzēts kā nosacījums. Komisija uzskata, ka pretēji pieejai, kas izmantota iepriekš minētajā spriedumā lietā *Maruko*, šajā gadījumā būtu lieki likt iesniedzējtiesai pašai izlemt, vai attiecībā uz konkrēto pabalstu laulātais vai partneris atrodas salīdzināmās situācijās, pamatojoties uz to, ka tiesa jau savā lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu veikusi vajadzīgās pārbaudes attiecībā uz partneru tiesisko statusu un šajā sakarā izdarījusi lietderīgus secinājumus. Tā iesaka, ka būtu jālemj, ka tāds tiesiskais regulējums kā pamata lietā aplūkotais ir atzīstams par tiešu diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

88. No Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta a) apakšpunkta formulējuma izriet, ka tiešās diskriminācijas esība šīs direktīvas izpratnē ir atkarīga no izvērtējamo situāciju salīdzināmā rakstura. Tādējādi noteicošie ir kritēriji, kuri jāņem vērā, veicot šādu salīdzināšanu. Tiesai ir jāsniedz atbilde, saskaņojot vairākas obligātās prasības, proti, ne tikai jāsniedz iesniedzējtiesai visi fakti, kas tai ļautu risināt strīdu pamata lietā, vienlaikus nodrošinot, ka netiek piesavinātas valsts tiesas pilnvaras, bet arī jānodrošina pilnīga Savienības tiesību iedarbība, vienlaikus ievērojot dalībvalstu ekskluzīvo kompetenču jomas, arī ģimenes stāvokļa jautājumā.

89. Vispirms es atzīmēju, ka vairumā dalībvalstu laulība ir savienība starp vīrieti un sievieti. Iespēja nodibināt reģistrētas partnerattiecības vai izmantot līdzīgas juridiskas saiknes formu var būt ierobežota viena dzimuma pāriem vai arī pieejama dažādu dzimumu pāriem, kā tas ir civiltiesiska solidaritātes pakta gadījumā Francijas tiesībās. Saikne starp homoseksualitāti un savienību starp divām personām nav automātiska. Nevar izslēgt, ka kāda persona ar homoseksuālu orientāciju izdara sociālu izvēli salaulāties ar pretējā dzimuma personu un, pretēji tam, nekas nekavē heteroseksuālas orientācijas personu izvēlēties dzīvot kopā ar tā paša dzimuma personu saskaņā ar reģistrētu partnerattiecību sistēmu. Tomēr es uzskatu, ka šīs juridiskās analīzes ietvaros to nevajadzētu vērtēt sofistiski. Tas būtu pretrunā dominējošajai realitātei atteikties atzīt, ka tādā valstī kā Vācija, kurā nav iespējas noslēgt laulību starp viena dzimuma personām un kurā reģistrētas partnerattiecības ir šīm personām paredzētā tiesiskā savienības forma, atšķirīga attieksme,

diskriminējot personas, kas ir apvienojušās šādās partnerattiecībās, ir diskriminācijas avots seksuālās orientācijas dēļ [43].

90. Kaut gan spriedumā lietā *Maruko* [44] Tiesa norādīja, ka tā atstāj jautājumu valsts tiesas pārbaudei, tā, šķiet, netieši ir izvēlējusies salīdzināt situācijas, nosakot tā veikšanai pietiekami skaidrus kritērijus. Saskaņā ar Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta a) apakšpunktā izmantotajiem jēdzieniem Tiesa nenorādīja uz identiskām situācijām, bet atsaucās uz situācijām, kas ir pietiekami salīdzināmas, pamatojoties uz Vācijas tiesību analīzi, kuru veica iesniedzējtiesa. Eiropas Cilvēktiesību tiesa piemēro tādu pašu pieeju [45].

91. Ir jāatgādina, ka neatkarīgi no tā, kāda ir laulības nozīme morālā, reliģiskā vai sociooloģiskā ziņā, laulība no juridiskā viedokļa ir sarežģīta institūcija, kuras būtību definē dzīvesbiedru tiesības un pienākumi savstarpējās attiecībās, kā arī attiecībā pret trešām personām un sabiedrību kopumā. Turklāt laulības pastāvēšana var būt fakts, kas rada priekšnosacījumu dažādām tiesiskajām sekām sociālajās, nodokļu un administratīvajās tiesībās. Tāpat reģistrētas partnerattiecības vai jebkuru citu likumīgi atzītu savienības formu raksturo gan pušu pienākumi un tiesības, gan tiesiskās sekas, proti, tas, ka attiecīgajā tiesību sistēmā pastāv šādas partnerattiecības.

92. Tiesa precīzāk norādīja, ka salīdzināmais raksturs ir jāpārbauda, ņemot vērā konkrēto izskatāmo pabalstu, tas ir, pievēršot uzmanību atbilstošajam tiesību aspektam, nevis tikai vispārējam juridiskās situācijas risinājumam. Tādējādi, atgādinot, ka prejudiciālais jautājums, kas tika uzdots lietā *Maruko*, attiecās uz kompensācijas pensijas piešķiršanu dzīvesbiedram, kura partneris ir miris, Tiesa, konstatējusi, ka Vācijas tiesībās notiek "sistēmas, kas [tikusi] iedibināta partnerattiecībām, pakāpeniska tuvināšana laulībām piemērojamai sistēmai", norādīja, ka "attiecībā uz atraitnes vai atraitņa pensiju partnerattiecības ir pielīdzinātas laulībai" [46].

93. Tāpēc situāciju salīdzināšanai jābalstās uz koncentrētu analīzi, īpaši identificējot laulāto personu tiesības un pienākumus, kuri

43 — Tādējādi es piekrītu nostājai, kuru *Bundesverfassungsgericht* (Federālā konstitucionālā tiesa) pirmais senāts pieņēma 2009. gada 7. jūlija rīkojumā (*BVerfG, 1 BvR 1164/07*). Lai atzītu šādas diskriminācijas esību, minētā tiesa uzsvēra, ka pastāv cieša saikne starp seksuālo orientāciju un izvēli starp laulību un reģistrētām partnerattiecībām (89. punkts) un Vācijas likumdevējs ir paredzējis šo pēdējo juridiskās saiknes formu, lai ļautu homoseksuālām personām apvienoties (90. punkts).

44 — Minēts iepriekš (69. punkts).

45 — Tādējādi Cilvēktiesību tiesas 2008. gada 29. aprīļa spriedumā lietā *Burden* pret Apvienoto Karalisti (*Recueil des arrêts et décisions* vēl nav publicēts) šīs tiesas virspalāta secināja, ka divas māsas, kuras dzīvo kopā jau vairāk nekā 30 gadus mājā, kas ir kopīpašums, pamatojoties uz ECPAK 14. pantu, nav varējušas sūdzēties par atšķirīgu attieksmi nodokļu jomā, jo viņas nebija situācijā, kuru var salīdzināt ar laulāto vai civilpartneru situāciju.

46 — Iepriekš minētais spriedums (67.–69. punkts).

norādīti privāto tiesību normās, un to personu tiesības un pienākumus, kas ir saistītas ar reģistrētām partnerattiecībām, kurām ir nozīme attiecībā uz konkrēto pabalstu. Manuprāt, diskriminācijas aizlieguma seksuālās orientācijas dēļ efektivitāte netiktu nodrošināta, ja tiktu pieprasīts pilnīgs identiskums attiecībā uz tiesību iestādēm vai ja būtu jāņem vērā neefektīvas tiesības un pienākumi attiecībā uz šim gadījumam atbilstošo situāciju.

minētajiem noteikumiem, drīzāk ir norāde uz to, ka pastāv diskriminācija, nevis faktors situāciju salīdzināmības definēšanai.

96. Man šķiet nelietderīgi šeit no jauna izklāstīt Vācijas civiltiesībās veiktos pasākumus, lai reģistrētām partnerattiecībām piemērojamo kārtību pielīdzinātu kārtībai, kāda pastāv attiecībā uz laulību, jo Tiesa tos jau aprakstīja spriedumā lietā *Maruko* [47].

94. It īpaši noteikumiem, kas ir piemērojami saiknes, kura vieno partnerus, iespējamas saraušanas gadījumos nāves vai jebkura cita iemesla dēļ, nevajadzētu ietekmēt to situāciju salīdzināšanu, kas pastāvējusi laulību vai reģistrēto partnerattiecību laikā, attiecībā uz maksājumiem, kuri ir atkarīgi no tā, ka laulātais pensijas saņēmējs nav ilglaicīgi dzīvojis atsevišķi no sava laulātā. Turpretī šādi noteikumi varētu ietekmēt laulāto un partneru, kas ir šķīrušies, situāciju salīdzināmības izvērtēšanu.

97. It īpaši attiecībā uz aplūkoto pabalstu, proti, vecuma papildpensiju, ko izmaksā *Freie und Hansestadt Hamburg* saviem bijušajiem darbiniekiem, runa ir par tiesību jomu, kura saistīta ar mantojuma saistībām starp laulātajiem. Uzskatu, ka saskaņā ar informāciju, kas ietverta lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu, partneriem ir savstarpēji pienākumi, pirmkārt, sniegt atbalstu un palīdzību un, otrkārt, ar savu darbu un īpašumu sniegt pienācīgu ieguldījumu to kopīgajās vajadzībās [48], un tas ir tāpat kā laulāto attiecībās viņu kopdzīves laikā [49]. Pat ja *LPartG* nav paredzētas pilnīgi vienādas laulātu pāru un tādu pāru tiesības, kuri ir apvienojušies reģistrētās

95. Laulības sekām kā nosacījumam priekšrocības vai tiesību piešķiršanai, izmantojot nodokļu, sociālo un administratīvo tiesību noteikumus, nevajadzētu arī ietekmēt to personu situāciju salīdzināšanu, kas saistītas laulībā vai reģistrētās partnerattiecībās, jo attieksmes atšķirība, kura noteikta ar

47 — Minēts iepriekš (67. un nākamie punkti).

48 — *LPartG* 2. un 5. pants, kas izriet no 2004. gada 15. decembra Likums par tiesību veidot partnerattiecības grozīšanu (*Gesetz zur Überarbeitung des Lebenspartnerschaftsrechts*), kurš stājās spēkā 2005. gada 1. janvārī.

49 — Tādējādi *LPartG* 5. pants ir tieša atsauce uz līdzīgiem *BGB* noteikumiem, paredzot, ka "1360. panta otrais teikums, 1360.a un 1360.b pants, kā arī 16. panta otrā daļa ir piemērojami pēc analoģijas".

partnerattiecībās, tajā tomēr lielākoties ir noteikti līdzīgi pienākumi attiecībā uz šīm abām savienībām, sevišķi no finansiālā viedokļa.

98. Saskaņā ar iesniedzējtiesas sniegto informāciju, secīgi izdarot grozījumus *LpartG*[50], "no juridiskā viedokļa rezultātā vairs nepastāv ievērojamas atšķirības starp diviem personu statusiem, kas ietverti Vācijas tiesību sistēmā, proti, starp laulību un reģistrētām partnerattiecībām [..]. Atšķirība būtībā ir tikai faktiska — laulība nozīmē, ka dzīvesbiedri ir dažāda dzimuma, bet reģistrētas partnerattiecības nozīmē, ka partneri ir viena dzimuma". Tādējādi situāciju atšķirība nav pietiekama, lai pamatotu tādu nevienlīdzīgu attieksmi, kāda ir aplūkota pamata lietā.

99. No lietas materiāliem izriet, ka J. Rēmera pensijas apmērs, piemērojot Pirmā *RGG* 8. panta 10. punkta pēdējo teikumu, tiktu palielināts, ja viņš 2001. oktobrī būtu noslēdzis laulību ar sievieti, nevis nodibinājis partnerattiecības ar vīrieti. Šī labvēlīgākā attieksme nav saistīta nedz ar bērnu esību, nedz tādiem citiem faktoriem kā tie, kas attiecas uz laulātā ekonomiskajām vajadzībām. Turklāt iemaksas, kuras veica ieinteresētā persona savas profesionālās dzīves laikā, nekādā veidā neietekmēja viņa ģimenes stāvoklis, ņemot vērā, ka viņam bija jāsedz pensijas izdevumi, maksājot tādu pašu iemaksu kā viņa laulātajiem kolēģiem. Tādējādi konstatētā attieksmes atšķirība balstās tikai uz kritēriju, kas ir aizliegts ar Direktīvu 2000/78, proti, seksuālo orientāciju.

100. Ņemot vērā iesniedzējtiesas izklāstītos faktus, šķiet, ka attiecībā uz pamata lietā aplūkoto pabalstu to personu situācija, kuras ir noslēgušas laulību līgumu, un to personu situācija, kuras ir saistītas ar reģistrētām partnerattiecībām, saskaņā ar piemērojamiem valsts tiesību aktiem ir salīdzināmas Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta a) apakšpunkta izpratnē. Šādos apstākļos vecuma pensijas apmēra palielināšana, pamatojoties vienīgi uz laulības kritēriju, kā tas ir paredzēts Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā, ir tieša diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ.

2) Par netiešo diskrimināciju

101. Jautājums par Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta interpretāciju attiecībā uz netiešās diskriminācijas jēdzienu tiek uzdots tikai gadījumā, ja netiktu pierādīts, ka pastāv tieša diskriminācija gan saistībā ar salīdzināmo situāciju izvērtēšanu, kuru, kā to Tiesai iesaka Komisija, veiktu pati Tiesa, ja tā uzskatītu, ka var to darīt, gan saistībā ar šāda veida analīzes rezultātiem, kas

50 — *Arbeitsgericht Hamburg* precizē, ka it īpaši ar minēto 2004. gada 15. decembra likumu, ar kuru izdarīti grozījumi tiesībās uz partnerattiecībām, "reģistrēto partnerattiecību statuss vēl vairāk tika pietuvināts laulības statusam".

tiks atstāts iesniedzējtiesas vērtējumam. Tādēļ tikai pakārtoti un pilnības labad es sniegšu turpmākos apsvērumus.

102. Prasītājs pamata lietā aicina tiesu paplašināt *Maruko* judikatūru, sniedzot arī atbildi uz jautājumu par netiešo diskrimināciju. Lai pierādītu, ka viņš ir cietis no netiešas diskriminācijas savas seksuālās orientācijas dēļ, J. Rēmers norāda, ka tas, ka pabalsti tiek piesaistīti laulībai, ir noderīgi tikai dažādu dzimumu personām un rada šādu rezultātu, kā arī tas nav objektīvi pamatots saskaņā ar Savienības tiesībām. Viņš apgalvo, ka *Freie und Hansestadt Hamburg* nav paskaidrojusi iemeslus, kuru dēļ laulātu pāru aizsardzība būtu nepieciešama un kuru dēļ viņš saņem daudz mazāku pensiju nekā viņa heteroseksuālie kolēģi, kaut gan viņš 45 gadus arodapdrošināšanas pensiju fondā esot veicis tādas pašas iemaksas kā viņi.

103. Komisija, pamatojoties uz Tiesas judikatūru saistībā ar diskriminācijas vecuma dēļ aizlieguma principu [51], norāda, ka dalībvalstīm ir plaša rīcības brīvība attiecībā uz tādu līdzekļu izvēli, kas varētu īstenot to sociālās politikas mērķus, bet šī rīcības brīvība nedrīkst traucēt īstenot diskriminācijas aizlieguma principu.

104. Ja netiktu pierādīts, ka saistībā ar attiecīgo pabalstu partneri un laulātie atrodas salīdzināmās situācijās, kas šajā gadījumā izslēgtu tiešas diskriminācijas esību, Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļas noteikumi būtu jāinterpretē tā, lai palīdzētu iesniedzējtiesai noteikt, vai tāds tiesiskais regulējums kā pamata lietā aplūkotais var radīt netiešu diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

105. Cik man zināms, judikatūrā nav informācijas, kas attiecas uz netiešas diskriminācijas jēdziena interpretāciju, it īpaši seksuālās orientācijas dēļ, Direktīvas 2000/78 izpratnē.

106. Saskaņā ar minēto direktīvu vispirms ir jājautā, vai šajā gadījumā ir tā, ka "acīmredzami neitrāla noteikuma [vai] kritērija [..] dēļ personas, [..], kurām ir konkrēta seksuālā orientācija, atrodas konkrētā nelabvēlīgā situācijā salīdzinājumā ar otru personu". Kritērijs par laulības saikni, kas iekļauts Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta pirmajā daļā, var *a priori*

51 — It īpaši skat. 2009. gada 5. marta spriedumu lietā C-388/07 *Age Concern England* (Krājums, I-1569. lpp., 47. un nākamie punkti). Ir jānorāda, ka Direktīvā 2000/78 ir noteikti īpaši noteikumi attiecībā uz iemesliem, kas var leģitimēt gan tiešu, gan netiešu nevienlīdzīgu attieksmi vecuma dēļ (skat. ģenerāladvokātes Kokotes [*Kokott*] 2010. gada 6. maija secinājumu spriedumam lietā C-449/08 *Andersen*, kuru šobrīd izskata Tiesa, 32. punktu.)

šķist neitrāls diferenciācijas faktors. Tomēr, tā kā laulība un priekšrocības, kas no tās izriet, ir paredzētas tikai dažādu dzimumu personām, kā tas ir tieši Vācijas gadījumā, šāda kritērija nošķiršanas spēja nav nekaitīga. Šis kritērijs ir īpaši nelabvēlīgs homoseksuālām personām, jo vienīgais likumīgais līdzeklis, kas ir viņu rīcībā, lai savu savienību padarītu oficiālu, ir reģistrētas partnerattiecības, un līdz ar to šīs personas var pievienoties grupai, kura ir privileģētā stāvoklī, tikai noliedzot savu seksuālo orientāciju.

107. Pieejai šajā gadījumā ir jābūt nevis subjektīvai, bet objektīvai. Nav svarīgi, vai prasības par laulības esību uzdevums ir vai nav izslēgt tieši viena dzimuma pārus, šī prasība pati par sevi acīmredzami rada šiem pāriem nelabvēlīgāku situāciju salīdzinājumā ar dažādu dzimumu pāriem. Protams, pamata lietā aplūkotā norma izslēdz visus pensijas saņēmējus, kuri nav laulāti [52], bet faktiski homoseksuālas personas tiek ietekmētas spēcīgāk nekā, piemēram, heteroseksuālas personas, kas dzīvo kopā ārpus laulības, jo pēdējām nav neatgriezeniski liegta iespēja iegūt šādu priekšrocību tāpēc, ka viņām ir iespēja stāties laulībā, ja tās kādu dienu to vēlētos.

108. Tikai ar konstatējumu, ka no Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta var izrietēt "konkrēta nelabvēlīga situācija", vien nepietiek, lai raksturotu netiešo diskrimināciju, jo "likumīgs mērķis" varētu to attaisnot "objektīvi" Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļas izpratnē. Paskaidrojums, ko izklāstīja *Freie und Hansestadt Hamburg*, rada bažas attiecībā uz nodokļiem, kuri nav pamatoti ar pierādījumiem nedz saistībā ar reālo situāciju, nedz likumību, lai gan atbildētājai pamata lietā tie bija jāpamato. Savukārt iesniedzējtiesa norāda uz iespējamu likumdevēja vēlmi aizsargāt laulību un ģimeni [53].

109. Vispirms es norādu, ka cēloņsakarība starp attiecīgo nevienlīdzīgo attieksmi un laulības un ģimenes aizsardzību, kas varētu būt likumīgs mērķis, manuprāt, ir šaubīga.

110. Pat pieņemot, ka šāda mērķa likumīgais raksturs varētu tikt atzīts, man nešķiet, ka Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta noteikumi katrā ziņā varētu veiksmīgi izturēt pamatotības un samērīguma pārbaudi, kas norādīta

52 — Tomēr es atgādinu, ka Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā ir paredzēts, ka izdevīgāks aprēķināšanas veids, kas izriet no nodokļu klases III/0 piemērošanas, ir garantēts ne tikai laulātiem pensijas saņēmējiem, bet arī pensijas saņēmējiem, kuri nav laulāti, bet kuri var pretendēt uz ģimenes vai līdzīgu pabalstu saņemšanu.

53 — To es izklāstīšu saistībā ar sniedzamajām atbildēm uz pēdējo virkni jautājumu par Pamatlikuma 6. panta 1. punkta ietekmi, kurā ir paredzēts šāds mērķis.

Direktīvas 2000/78 turpinājumā, nosakot, ka "līdzekļi šā mērķa sasniegšanai" ir "pienācīgi un vajadzīgi". Es uzskatu, ka, lai veicinātu laulības institūciju, ir pieejami citi līdzekļi, nevis kaitēt — pat netiešā veidā — tādu homoseksuālu pāru finansiālajām interesēm, kuriem Vācijā nav nekādas iespējas stāties laulībā un kuri tāpēc, lai varētu izvēlēties reģistrētas partnerattiecības, neriskē to apiet. Katrā ziņā laulības institūciju var aizsargāt, nesniedzot nedz adekvātas, nedz būtiskas priekšrocības kādam juridiski atzītam kopdzīves veidam salīdzinājumā ar citu [54].

111. Ņemot vērā šos apsvērumus, iesniedzējtiesai, kas vienīgā ir kompetenta izvērtēt tajā iesniegtā strīda faktus un interpretēt piemērojamos valsts tiesību aktus, būs konkrēti jānosaka, vai pastāv netieša diskriminācija. Tai būs jāizvērtē, kādā mērā tas, ka saskaņā ar Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu J. Rēmers saņem daudz mazāku pensiju nekā laulāta persona, ir vai nav objektīvi attaisnots ar likumīgu mērķi un kādā mērā laulības esība kā priekšnosacījums, lai iegūtu šo priekšrocību, ir vai nav samērīgs līdzeklis šāda mērķa sasniegšanai.

3) Starpsecinājums

112. Visbeidzot, attiecībā uz visām problēmām, kas ietvertas trešajā jautājumā, es iesaku Tiesai atbildēt tādējādi, ka Direktīvas 2000/78 1. un 2. panta, kā arī 3. panta 1. punkta c) apakšpunkta apvienotie noteikumi nepieļauj tādu tiesisko regulējumu kā pamata lietā aplūkotais, kurā noteikts, ka pensijas saņēmējs, kas ir saistīts ar reģistrētām partnerattiecībām, nesaņem tādu pašu vecuma papildpensiju, kādu saņem laulāts pensijas saņēmējs, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, lai gan valsts tiesībās attiecībā uz minēto pensiju minētās partnerattiecības tā paša dzimuma personām rada situāciju, kura ir pielīdzināma laulāto situācijai. Salīdzināmības analīzei ir jākoncentrējas uz laulāto un partneru tiesībām un pienākumiem, kādi tie izriet no noteikumiem, kuri ir attiecīgi piemērojami laulībai un reģistrētām partnerattiecībām un kuri ir atbilstoši, ņemot vērā attiecīgā pabalsta piešķiršanas nosacījumus.

54 — Salīdzināms ar iepriekš minēto *Bundesverfassungsgericht* 2009. gada 7. jūlija rīkojumu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa arī uzsvēra, ka "ja dalībvalstīm piešķirtā rīcības brīvība ir maza, kā tas ir atšķirīgas attieksmes [gadījumā] [..] seksuālās orientācijas dēļ, [..] samērīguma princips pieprasa, lai pieņemtais pasākums parasti būtu tāds, kas ļauj īstenot sasniedzamo mērķi, bet tas uzliek arī pienākumu pierādīt, ka šī mērķa sasniegšanai bija nepieciešams izslēgt konkrētas personas — šajā gadījumā personas, kas dzīvo homoseksuālās attiecībās, — no pasākuma piemērošanas jomas" (ECT 2003. gada 24. jūlija spriedums lietā *Karner* pret Austriju, *Recueil des arrêts et décisions*, 2003-IX, 41. punkts).

Iesniedzējtiesai ir jāpārliecinās, vai partneris ir juridiskā un faktiskā situācijā, kas ir salīdzināma ar tā laulātā situāciju, kurš saņem *Freie und Hansestadt Hamburg* pārvaldītajā arodapdrošināšanas sistēmā paredzēto vecuma papildpensiju.

113. Pakārtoti, ja salīdzināmības analīzē tiek secināts, ka nepastāv tieša diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ, iesniedzējtiesai būs jānosaka, vai ir tikai netieša diskriminācija Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļas izpratnē, ja Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta noteikumi, kuros ir paredzēts izdevīgāks pensijas aprēķināšanas veids laulātiem pensijas saņēmējiem, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, pirmkārt, rada konkrētu nelabvēlīgu situāciju, diskriminējot pensijas saņēmēju, kurš ir saistīts ar reģistrētām partnerattiecībām, un, otrkārt, objektīvi neatbilst likumīgam mērķim vai nav nedz pienācīgs, nedz vajadzīgs līdzeklis šā mērķa sasniegšanai.

D — *Par EKL 141. panta vai Savienības vispārējā tiesību principa pārkāpumu*

114. Uzdodot ceturto jautājumu, iesniedzējtiesa būtībā jautā, vai tādā gadījumā, ja netiktu konstatēts, ka Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkts pārkāpj Direktīvu 2000/78, minētā valsts tiesību norma tomēr pārkāpj EKL 141. pantu vai kādu Savienības tiesību vispārējo principu.

115. Precīzāk, šis jautājums iedalāms trīs alternatīvās apakšgrupās. Šajā sakarā skaidrojumus sniedza *Arbeitsgericht Hamburg* savā papildu lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu.

116. Es uzskatu, ka saistībā ar ceturtā jautājuma pirmo un otro gadījumu būtu jāsniedz apstiprinoša atbilde uz jautājumiem par Direktīvas 2000/78 piemērošanas jomas iespējamu izslēgšanu. Attiecībā uz ceturtā jautājuma trešo daļu tajā paredzēts gadījums, ja tiktu nospriests, ka ar Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu netiek pārkāpts princips, kas aizliedz tiešo vai netiešo diskrimināciju, kura noteikta ar Direktīvu 2000/78. To iemeslu dēļ, kurus izklāstīju iepriekš, šī prejudiciālā jautājuma trim daļām, manuprāt, nav priekšmeta. Tomēr, lai aina būtu pilnīga, gadījumā ja Tiesa nepiekristu maniem priekšlikumiem, es pakārtoti sniegšu šādas atbildes.

117. Attiecībā uz iespējamo EKL 141. panta pārkāpumu man nešķiet, ka pamata lietā šāds pārkāpums pastāv. Atgādinu, ka minētais pants attiecas uz "principu, ka vīrieši un

sievietes par vienādu vai vienādi vērtīgu darbu saņem vienādu samaksu".

118. Tādējādi Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktā ietvertā darbības joma nevar pārkāpt minēto principu, ja atšķirīga attieksme saistībā ar pensiju aprēķināšanu, kas diskriminē prasītāju pamata lietā, balstīta nevis uz dalījumu sievietēs un vīriešos, bet uz dalījumu laulātos darbiniekos un pārējos. Iesniedzējtiesa faktiski to secināja pati, bet tā uzskata, ka minētais pants tomēr varētu būt diskriminējošs, pamatojoties uz to, ka prasītājs pamata lietā ir vīrietis, un līdz ar to J. Rēmers kā juridisku saikni ar otru vīrieti varēja izveidot tikai partnerattiecības, nevis noslēgt laulību.

119. Tomēr, tāpat kā to norāda Komisija, uzskatu, ka attiecīgā valsts norma rada kaitējumu tā paša dzimuma pensijas saņēmējiem neatkarīgi no tā, vai partnerattiecības tiek noslēgtas starp diviem vīriešiem vai divām sievietēm. Turklāt J. Rēmera nelabvēlīgā situācija nav saistīta nedz ar viņa dzimumu, nedz viņa partnera dzimumu, bet tikai ar to, ka nav laulības. Man šķiet acīmredzami, ka šāda norma nevar pārkāpt EKL 141. pantu, kurā norādīta atšķirīga attieksme dzimuma, nevis seksuālās orientācijas dēļ.

120. Protams, iesniedzējtiesas argumentācija ir līdzīga Tiesas apsvērumiem spriedumā lietā *K.B.* [55], kurā minēts, ka EKL 141. pants principā nepieļauj tādu tiesisko regulējumu, kas, pārkāpjot Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (turpmāk tekstā — "ECPAK"), kavē pāri, kurā viens no partneriem ir transseksuāla persona, kas ir veikusi dzimuma maiņas operāciju, bet no ģimenes stāvokļa viedokļa ir kļuvusi tāda, kurai ir tāds pats dzimums kā otrai personai, izpildīt laulības reģistrācijas prasību, kas nepieciešama, lai viens no viņiem varētu saņemt otra darba samaksu EKL 141. panta izpratnē, proti, atraitņa pensiju.

121. Pat ja J. Rēmers un viņa partneris atrastos ieinteresētajām personām lietā *K.B.* līdzīgā situācijā tāpēc, ka laulība ir paredzēta dažādu dzimumu personām, es tomēr nedomāju, ka šajā gadījumā minētais šķērslis varētu tikt uzskatīts par tādu, kas rada diskriminmāciju dzimuma dēļ. Minētajā lietā Tiesa apšaubīja nevis Apvienotās Karalistes tiesiskā regulējuma atbilstību Kopienu tiesībām attiecībā uz to, ka tā nav devusi iespēju noslēgt laulību viena dzimuma pāriem, bet tikai to, ka tā rada nevienlīdzīgu attieksmi, kas ir saistīta ar nepieciešamu priekšnosacījumu atraitņa pensijas piešķiršanai, proti, spēju stāties laulībā [56]. Tāpat tas, ka nepastāv šāda iespēja, no

55 — 2004. gada 7. janvāra spriedums lietā C-117/01 (*Recueil*, I-541. lpp.).

56 — Šā sprieduma 28., 30. un 33. punkts.

kā cieš J. Rēmers, ir sekas, kas izriet no Vācijas Federatīvās Republikas izvēles, īstenojot savas pilnvaras ģimenes stāvokļa jomā, paredzēt laulības institūciju pretējo dzimumu pāriem. Tā kā homoseksuālas personas vienādi cieš no šīs likumīgās izvēles sekām neatkarīgi no tā, vai tas attiecas uz sieviešu dzimuma vai vīriešu dzimuma personām, šo prasību pašu par sevi nevar uzskatīt par diskriminējošu dzimuma dēļ.

122. Attiecībā uz iespējamo Savienības tiesību vispārējā principa pārkāpumu ar Pirmā *RGG* 10. panta 6. punktu, ciktāl tas rada nelabvēlīgu situāciju prasītājam pamata lietā seksuālās orientācijas dēļ, iesniedzējtiesa savu lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu pamato ar spriedumu lietā *Mangold* [57]. Tā atgādina, ka saskaņā ar minēto spriedumu pašā Direktīvā 2000/78 nav nostiprināts vienlīdzīgas attieksmes princips nodarbinātības un profesijas jomā un tādējādi to var uzskatīt par Kopienu tiesību vispārējo principu. Savā papildu lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu tiesa norāda uz iespējamu "cita Kopienu tiesību vispārējā principa pārkāpumu", kas, šķiet, ir pretstatā EKL 141. pantā ietvertajam principam par vienlīdzīgu darba samaksu vīriešiem un sievietēm, bet tā neprecizē, kurš šajā gadījumā varētu būt šis cits princips.

123. Ja Tiesa uzskatītu, ka šis jautājums nav bez priekšmeta, ņemot vērā gadījumu kopsakarību, kuri tajā minēti saistībā ar nosacījumiem, es norādu, ka spriedumi lietās *Mangold* un *Kücükdeveci* [58] skaidri apstiprina, ka Direktīvā 2000/78 nav nostiprināts vienlīdzīgas attieksmes princips nodarbinātības un profesijas jomā, kurš atrodams dažādos starptautiskos instrumentos un dalībvalstu kopējās konstitucionālajās tradīcijās, kā tas izriet no minētās direktīvas 1. panta un tās preambulas 1. un 4. apsvēruma.

124. Ņemot vērā iepriekš teikto, Tiesa atzina, ka pastāv princips, kas aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ un kas ir jāuzskata par Savienības tiesību vispārējo principu, un tas ir princips, kuru minētā direktīva tikai konkretizē, nosakot vispārēju sistēmu jomā, ko tā ietver [59]. Turklāt Tiesa uzsvēra, ka ir "aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp [..] vecuma [..] dēļ", saskaņā ar 21. panta 1. punktu Pamattiesību hartā, kurai, piemērojot LES 6. panta 1. punktu, ir piešķirts tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem [60].

125. Atliek vien noteikt, vai šī judikatūra var tikt transponēta tādējādi, ka principam, kas aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, ir tāds pats Savienības vispārējā principa

57 — Minēts iepriekš (74. un 75. punkts).

58 — Iepriekš minētie spriedumi lietās *Mangold* (74. punkts) un *Kücükdeveci* (20. punkts).

59 — Iepriekš minētie spriedumi lietās *Mangold* (75. punkts) un *Kücükdeveci* (21. punkts).

60 — Iepriekš minētais spriedums lietā *Kücükdeveci* (22. punkts).

statuss, kāds ir principam, kas aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ.

126. Kā jau to norādīju, ar Amsterdamas līgumu, kas ir parakstīts 1997. gada 2. oktobrī un stājies spēkā 1999. gada 1. maijā, tika grozīts EKL 13. panta 1. punkts, lai piešķirtu Kopienai tās materiālās kompetences robežās īpašas pilnvaras, lai apkarotu visa veida diskrimināciju, kas pamatojas uz kādu no uzskaitītajiem sešu kategoriju iemesliem, kuros ietilpst seksuālā orientācija [61].

127. Tajā laikā ne visās dalībvalstīs diskriminācija, kuras pamatā ir minētais kritērijs, tika nosodīta, un tā nav minēta arī ECPAK. 1998. gada 17. februāra spriedumā lietā *Grant* [62] Tiesa norādīja, ka Kopienā spēkā esošajās tiesībās stabilas homoseksuālas attiecības netiek pielīdzinātas laulāto personu attiecībām vai stabilām heteroseksuālām attiecībām ārpus laulības. Tiesa no tā secināja, ka atšķirīga attieksme seksuālās orientācijas dēļ nav aizliegta, jo neviena Kopienu norma to skaidri neaizliedz, un piebilda, ka tikai likumdevējs vajadzības gadījumā var pieņemt pasākumus, kas var ietekmēt šo situāciju.

128. Kā to norādīja ģenerāladvokāts Ruiss-Harabo Kolomers [*Ruiz-Jarabo Colomer*], Tiesas izvēlētais ierobežojošais risinājums bija pretstatā, piemēram, judikatūrai par diskrimināciju grūtniecības un dzemdību dēļ [63]. Arī vēlākajai judikatūrai ir raksturīga noteikta atturība, lai aizliegtu diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ [64].

129. No juridiskā viedokļa, manuprāt, nav nekāda pamatojuma, lai attiecībā uz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ vienlīdzīgas attieksmes principu piemērotu ar mazāku stingrību nekā attiecībā uz diskrimināciju, kuras pamatā ir citi EKL 13. pantā minētie iemesli. Tas, ka tiktu atzīts, ka šajā jomā pastāv

61 — Pamatojoties uz šo noteikumu, tika pieņemta Direktīva 2000/78, tāpat tika pieņemta Padomes 2000. gada 29. jūnija Direktīva 2000/43/EK, ar ko ievieš vienādas attieksmes principu pret personām neatkarīgi no to rasu vai etniskās piederības (OV L 180, 22. lpp.), un Padomes 2004. gada 13. decembra Direktīva 2004/113/EK, ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu (OV L 373, 37. lpp.). Lai papildinātu šo tiesisko regulējumu, Komisija 2008. gada 2. jūlijā iesniedza Priekšlikumu direktīvai par vienlīdzīgas attieksmes principa īstenošanu ārpus darba tirgus neatkarīgi no reliģijas vai pārliecības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas (COM(2008) 426, galīgā redakcija).

62 — 1998. gada 17. februāra spriedums lietā C-249/96 (*Recueil*, I-621. lpp., 35. un nākamie punkti).

63 — Skat. secinājumu iepriekš minētajā lietā *Maruko* 92. punktu, kā arī vairākus tajā minētos spriedumus (90. zemsvītras piezīme).

64 — Skat. it īpaši 2001. gada 31. maija spriedumu apvienotajās lietās C-122/99 P un C-125/99 P *D* un Zviedrija/Padome (*Recueil*, I-4319. lpp.), kura saturs ir atgādināts ģenerāladvokāta Ruisa-Harabo Kolomera secinājumu lietā *Maruko* 94. punktā.

īpaši uzskati, uz kuriem attiecas juridiskā piemērojamība, nozīmētu to, ka Tiesa pievērš uzmanību nepamatotiem aizspriedumiem, lai kāda būtu to izcelsme, un liedz vienlīdzīgu tiesisko aizsardzību personām, kurām ir minoritāra seksuālā orientācija.

130. Kopš 1999. gada Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir nospriedusi, ka uz atšķirīgu attieksmi, kuras pamatā ir seksuālā orientācija, attiecas ECPAK 14. pants, kura saturs nav ierobežojošs, un ka saskaņā ar Konvenciju šādu diskrimināciju pieļaut nevar [65]. Tomēr ECPAK garantētās pamattiesības ir neatņemama to normu sastāvdaļa, kuru kā vispārējo principu ievērošanu nodrošina Eiropas Savienība saskaņā ar LES 6. panta 3. punktu. Tādējādi tas, ka ir aizliegta "jebkāda veida diskriminācija, tostarp [..] dzimumorientācijas dēļ", ir norādīts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, kuras mērķis nav radīt jaunas tiesības, bet apstiprināt Savienības tiesībās atzītās pamattiesības, 21. panta 1. punktā [66].

131. Ņemot vērā šos apsvērumus, man šķiet, līdzīgi tam, kā to lēma Tiesa attiecībā uz diskrimināciju vecuma dēļ, ka diskriminācijas aizliegumu seksuālās orientācijas dēļ būtu jāuzskata par Savienības tiesību vispārējo principu [67].

132. Tādā gadījumā, ja uz pamata lietā aplūkoto tiesisko regulējumu neattiektos

65 — ECT 1999. gada 21. decembra spriedums lietā *Salgueiro Da Silva Mouta* pret Portugāli (*Recueil des arrêts et décisions*, 1999-IX, 28. un 36. punkts). Skat. arī ECT 2003. gada 9. janvāra spriedumu lietā *S.L.* pret Austriju (*Recueil des arrêts et décisions*, 2003-I) (37. punkts: "atšķirīgai attieksmei seksuālās orientācijas dēļ jāpamatojas uz īpaši nopietniem iemesliem"), kā arī šajā sakarā minēto judikatūru, un ECT 2010. gada 2. marta spriedumu lietā *Kozak* pret Poliju (*Recueil des arrêts et décisions* vēl nav publicēts) (98. un 99. punktā ECT atzina, ka ģimenes, kas ir balstīta uz savienību starp vīrieti un sievieti, kā ir paredzēts Polijas Konstitūcijā, aizsardzība principā ir likumīgs pamats, kas ļauj pamatot atšķirīgu attieksmi. Taču tā piebilst, ka, lai arī tā vēlas sabalansēt ģimenes aizsardzību un tiesības, kādas Konvencijā ir atzītas seksuālajām minoritātēm, valstij ir jāņem vērā sabiedrības attīstība un it īpaši fakts, ka nepastāv tikai viens veids, kā indivīds var veidot savu privāto dzīvi. Nespējot atzīt, ka ģimenes aizsardzības nolūkā ir vispārīgi jāatsakās nodot nomas līgumu personām, kuras dzīvo homoseksuālās attiecībās, tā vienbalsīgi secina, ka ir pārkāpts ECTK 14. pants, skatot to kopā ar 8. pantu.

66 — Hartas preambulā ir izklāstīts, ka tajā, "ievērojot Savienības kompetences un uzdevumus, kā arī subsidiaritātes principu, no jauna ir apstiprinātas tiesības, kuru pamatā ir dalībvalstu konstitucionālās tradīcijas un starptautiskās saistības, [ECPAK], Savienības un Eiropas Padomes pieņemtās hartas, kā arī Eiropas Savienības Tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra".

67 — Iepriekš minētā sprieduma lietā *Mangold* 76. punkts sākas šādi: "vispārēja vienlīdzīgas attieksmes — *it īpaši* saistībā ar vecumu — principa ievērošana [..]" (slīpinājums — mans); tas ļauj uzskatīt, ka Tiesa nav paredzējusi ierobežot savu pieeju tikai attiecībā uz vienu iemeslu, atgādinot, ka Direktīvas 2000/78 mērķis attiecībā uz nodarbinātību un profesiju ir apkarot diskrimināciju "reliģijas, uzskatu, invaliditātes, vecuma vai seksuālās orientācijas dēļ" (1. pants). Tāpat ģenerāladvokāts Ticano [*Tizzano*] savos secinājumos šajā lietā norādīja, ka "vēl pirms Direktīvas 2000/78 un tās īpašo normu pieņemšanas Tiesa atzina, ka pastāv *vispārējs vienlīdzīgas attieksmes princips*" (mans izcēlums) (skat. 83. punktu un tajā minēto judikatūru).

Direktīvas 2000/78 piemērošanas joma, kas, manuprāt, ir maz iespējams, nevar izslēgt iespēju, ka šis tiesiskais regulējums — konkrēti, termins "laulāts", kurš ierobežo tā piemērošanas jomu, — apdraud Savienības tiesību vispārējo principu, ar ko aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

E — *Par lietas laika aspektiem*

135. Piektais un sestais jautājums ir jāizvērtē kopā, tāpēc ka tie abi no dažādiem aspektiem attiecas uz problēmām par piemērošanu laikā.

133. Tomēr ir jāuzsver, ka, ja Tiesa pamato minēto pārbaudi uz vispārējo principu, nevis uz Direktīvu 2000/78, tas ietekmēs atbildi, kura jāsniedz uz piekto iesniedzējtiesas uzdoto jautājumu, proti, attiecībā uz Savienības tiesību pārkāpuma sekām *ratione temporis*.

1) Par tiesību uz vienlīdzīgu attieksmi iedarbību laikā

136. Iesniedzējtiesa norāda, ka, lai pieņemtu nolēmumu šajā lietā, piektā jautājuma mērķis ir noskaidrot tiesiskās sekas, kas izriet no Tiesas sniegtajām atbildēm uz iepriekšējiem četriem prejudiciālajiem jautājumiem.

134. Kopumā es galvenokārt uzskatu, ka šajā gadījumā nebūtu jāatbild uz ceturto prejudiciālo jautājumu. Tomēr pretējā gadījumā es pakārtoti iesaku Tiesai nospriest, ka Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkts nepārkāpj EKL 141. pantu, bet tas varētu apdraudēt tādu Savienības vispārējo tiesību principu, ar ko aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, bet tas ir jāizskata iesniedzējtiesai, ņemot vērā tās izskatāmās lietas materiālus.

137. Tā norāda, ka, pirmkārt, tā vēlas zināt, vai tādā gadījumā, ja Tiesa uzskatītu, ka prasītāja pamata lietā nelabvēlīgā situācija ir Savienības tiesību pārkāpums, ieinteresētā persona varētu pieprasīt no atbildētājas pamata lietā, lai pret viņu attiektos tāpat kā pret laulātiem pensijas saņēmējiem, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, vēl pirms šajā ziņā tiek izdarīti Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkta grozījumi.

138. Šajā sakarā iesniedzējtiesa norāda, ka šajā gadījumā *Freie und Hansestadt Hamburg* nav darba devējs, uz kuru attiecas privātās tiesības, kaut gan runa ir par civiltiesisku darba līgumu, bet ir publiska pašvaldības iestāde, kas saistībā ar attiecīgo normu pamata lietā vienlaikus darbojas gan kā darba devējs, gan kā likumdevējs.

139. Es uzskatu, ka tādā gadījumā, ja tiks atzīta diskriminācija, vai nu tieša, vai netieša, prasītājs pamata lietā varēs aizstāvēt tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi, negaidot, kad Vācijas likumdevējs grozīs strīdīgo valsts normu.

140. Otrkārt, iesniedzējtiesa būtībā jautā, no kura datuma būtu jāizslēdz Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkts. Tā precizē, ka tā uzskata, ka, ja Tiesa atzītu, ka minētā norma pārkāpj tikai Direktīvu 2000/78, būtu loģiski attiecībā pret atbildētāju pamata lietā atzīt prasītāja pamata lietā tiesības uz tāda paša apmēra pensijas izmaksāšanu, kādas izmaksā laulātiem pensijas saņēmējiem, ne agrāk kā no direktīvas īstenošanas termiņa beigām, kas paredzēts Direktīvas 2000/78 18. panta 1. punktā, tas ir, sākot no 2003. gada 3. decembra.

141. Tā piebilst, ka tai šķiet, ka sākuma dienai varētu noteikt vēlāku datumu tādā gadījumā, ja Tiesa piešķirtu lielu nozīmi tam, ka valsts tiesībās viena dzimuma noslēgtās partnerattiecības tikušas pietuvināts laulības institūcijai tikai vairākos posmos. Tā ierosina, ka šādā gadījumā Tiesas sniegtās interpretācijas tiesiskās sekas attiecībā uz prasītāju pamata lietā varētu piemērot, piemēram, tikai pēc tam, kad stājās spēkā 2004. gada 15. decembra likums, ar ko tiek grozītas partnerattiecību tiesības, proti, no 2005. gada 1. janvāra.

142. Kaut gan Komisija piekrīt iesniedzējtiesas viedoklim, prasītāja pamata lietā nostāja ir līdzīga tikai attiecībā uz tiesas piedāvāto pirmo datumu [68]. J. Rēmers piebilst, ka Tiesa varētu atzīt, ka tiesiskās sekas tiks ierobežotas attiecībā uz vecuma pensijas maksājumiem pēc 2003. gada 2. decembra. Tomēr viņš uzskata, ka viņa pensijas maksājumi katrā ziņā būtu jāaprēķina, sākot no šīs dienas, pamatojoties uz visām iemaksām, ko viņš ir veicis, neatkarīgi no to iemaksas datuma.

143. Savukārt viņš nepiekrīt viedoklim, ka sākotnējo datumu varētu atlikt uz vēlāku laiku, lai ņemtu vērā reģistrētām partnerattiecībām piemērojamās sistēmas attīstību Vācijas

68 — Tomēr uzskatu, ka šajā saistībā izmantotais formulējums šķiet neskaidrs, pat neprecīzs, jo tiek apgalvots, ka "[Tiesas] nolēmums precizēs direktīvas saturu attiecībā uz to, kā būtu jāsaprot *no 2003. gada 2. decembra, tās spēkā stāšanās dienas*" (slīpinājums — mans). Tomēr Direktīvas 2000/78 20. pantā ir noteikts, ka direktīva stājas spēkā tās publicēšanas dienā *Eiropas Kopienu Oficiālajā Vēstnesī*, proti, 2000. gada 2. decembrī, turpretī 18. pantā ir paredzēts, ka dalībvalstīm līdz 2003. gada 2. decembrim tā ir jātransponē valsts tiesībās.

tiesībās. Attiecībā uz tiešo diskrimināciju viņš apgalvo, ka kopš partnerattiecību izveides 2001. gadā [69] uzturēšanas pienākumi, kas pastāv starp partneriem, sakrīt ar pienākumiem, kas attiecas uz laulātajiem. No tā izriet, ka attiecībā uz iespēju saņemt strīdīgo vecuma papildpensiju bijušie *Freie und Hansestadt Hamburg* darbinieki, kas noslēguši partnerattiecības, visu laiku atrodas tādā pašā situācijā kā laulātie bijušie darbinieki. Pakārtoti attiecībā uz netiešo diskrimināciju viņš apgalvo, ka jau no paša sākuma ciešot no diskriminācijas seksuālās orientācijas dēļ.

144. Lai atbildētu uz šo jautājumu, pastāv iespēja nodalīt dažādus gadījumus. No vienas puses, ja Tiesa atzītu, ka šajā gadījumā notiek diskriminācija, kas saistīta ar Direktīvas 2000/78 noteikumu pārkāpumu, varētu uzskatīt, ka prasītājam pamata lietā nav tādas pašas tiesības saņemt papildpensiju, kādas ir laulātajiem pensijas saņēmējiem, pirms dienas, kad beidzas dalībvalstīm noteiktais direktīvas transponēšanas termiņš, proti, pirms 2003. gada 2. decembra. Tātad arguments būtu, ka minētajai direktīvai nevar piešķirt atpakaļejošu spēku, nolemjot to piemērot pirms transponēšanas termiņa beigām. No otras puses, ja Tiesa, gluži pretēji, atbildētu noraidoši uz trešo jautājumu, iesniedzējtiesa pakārtoti jautā, vai Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkts pārkāpj EKL 141. pantu vai kādu Savienības tiesību vispārējo principu. Šajā gadījumā Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņa beigas neietekmētu pamata lietas izskatīšanu.

145. Tomēr, kā es norādīju, veicot šādu dalījumu, būtu jāaizmirst, ka Tiesa ir uzsvērusi, ka pašā Direktīvā 2000/78 nav nostiprināts vienlīdzīgas attieksmes princips nodarbinātības un profesijas jomā [70]. Tiesa no tā secināja, ka princips, kas aizliedz diskrimināciju vecuma dēļ, būtu jāuzskata par Kopienu tiesību vispārējo principu un vispārēja vienlīdzīgas attieksmes principa kā tāda ievērošana nevar būt atkarīga no tā, ka ir beidzies termiņš, kas dalībvalstīm piešķirts, lai transponētu direktīvu, ar kuru ir paredzēts ieviest vispārēju sistēmu, lai apkarotu diskrimināciju šā kritērija dēļ. Tā piebilda, ka iesniedzējtiesai ir jānodrošina, ka pilnībā tiek ievērots vispārējais princips, kas aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, nepiemērojot nevienu pretrunā esošu valsts tiesību normu, kaut gan

69 — Prasītājs pamata lietā norāda, ka sākotnēji atšķīrās vienīgi uzturēšanas prasību līmenis, kas noteikts starp laulātajiem, salīdzinājumā ar citiem uzturlīdzekļu sniedzējiem, bet tam nav nekādas ietekmes uz laulāto un partneru uzturēšanas pienākumu attiecībā pret viņu dzīvesbiedriem salīdzināmo raksturu.

70 — Iepriekš minētie spriedumi lietās *Mangold* (74. punkts) un *Kücükdeveci* (20. punkts).

minētās direktīvas transponēšanas termiņš, kāds tas ir paredzēts direktīvas 18. pantā, vēl nav beidzies.

146. Es uzskatu, ka attiecībā uz principu, kas aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, ir jāņem vērā pilnīgi identiska argumentācija. Tā kā Direktīvas 2000/78 galvenais mērķis ir atvieglot šī Savienības tiesību vispārējā principa praktisku piemērošanu, tā neietekmē ne principa saturu, ne piemērojamību. Ņemot vērā, ka Direktīvā 2000/78 šis princips nav nostiprināts, bet tikai konkretizēts, ir iespējams uzskatīt, ka minētā principa pārkāpums, kā arī tiesiskās sekas, kas no tā izriet, var attiekties uz datumu pirms 2003. gada 2. decembra. Vajadzības gadījumā secinājumi, kuri būs jāizdara iesniedzējtiesai tai iesniegtajā lietā, nebūs saistīti ar Direktīvas 2000/78 spēkā stāšanās dienu vai tās transponēšanas termiņa beigām, jo atzītais vispārējais diskriminācijas aizlieguma princips pārspēj šādu atvasināto tiesību aktu.

147. Ņemot vērā attīstību, ko jau izklāstīju, ir skaidrs, ka principu, kurš aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, 90. gadu judikatūrā Tiesa neatzina. Tomēr es atgādinu, ka 1999. gada decembrī [71] Strasbūras tiesa lēma tādējādi, ka šāda diskriminācija nav saskaņā ar ECPAK. Ņemot vērā to, ka Eiropas Savienība nodrošina šajā konvencijā aizsargātās pamattiesības kā vispārējos principus [72] un ka Pamattiesību hartā tikai apkopotas jau Savienībā garantētās tiesības [73], man šķiet acīmredzami, ka tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi seksuālās orientācijas dēļ tajā laikā, kad J. Rēmers reģistrēja savas partnerattiecības ar dzīvesbiedru, proti, 2001. gada 15. oktobrī, jau bija Savienības tiesībās atzīts vispārējs tiesību princips.

148. Ja Tiesa nepiekristu maniem argumentiem šajā jautājumā un vēlētos palikt pie Direktīvas 2000/78 noteikumu īstenošanas attiecībā uz spēkā stāšanās datumu, būtu jāveic dalījums atkarībā no Tiesas atzītās diskriminācijas kvalifikācijas.

149. Tiešās diskriminācijas gadījumā spēkā stāšanās datums būs tikai no brīža, kad attiecībā uz konkrēto papildpensiju to pensijas saņēmēju situācija, kuri ir iesaistījušies partnerattiecībās, kļuva salīdzināma ar laulāto pensijas saņēmēju situāciju.

150. Varētu izrādīties, ka atbilstoši tam, ko iesaka iesniedzējtiesa, un pretēji tam, ko apgalvo prasītājs pamata lietā, pietiekama

71 — Iepriekš minētais ECT spriedums lietā *Da Silva Mouta* pret Portugāli.

72 — LES 6. panta 3. punkts.

73 — Hartas preambula.

atbilstība starp tiesībām un pienākumiem, kuri izriet no laulības, un tiesībām un pienākumiem, kuri izriet no partnerattiecībām, ņemot vērā atbilstošos elementus attiecībā uz konkrēto priekšrocību, tikusi panākta pakāpeniski, nevis pieņemot pirmo likumu, kas to regulē. Tā kā šī konverģences sliekšņa noteikšana ir jāveic, izmantojot valsts tiesību analīzi un interpretāciju, tas būs jādara iesniedzējtiesai.

151. Šajā sakarā ir jāuzsver, ka lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu ir norādīts, ka *LpartG* sākotnējā versijā, kas izriet no 2001. gada 16. februāra likuma, partnerattiecību tiesiskais statuss daļēji tika balstīts uz laulības tiesisko statusu, bet pārējais netika pieņemts [74], un ka attiecībā uz šo statusu tika veikti trīs grozījumi, no kuriem viens stājās spēkā 2005. gada 1. janvārī un tajā nostiprināja līdzību starp partnerattiecībām un laulības institūciju [75] tādā ziņā, ka vairs nepastāvēja nozīmīgas juridiskas atšķirības starp šiem abiem Vācijas tiesību sistēmā piedāvātajiem personu statusiem. Lai gan šo pakāpeniskas tuvināšanas analīzi prasītājs pamata lietā ir apstrīdējis, ir acīmredzami, ka iesniedzējtiesa ņems vērā valsts tiesību pakāpenisku attīstību, ko tā šādi ir raksturojusi un kam turklāt pievienojas nostāja, kuru ir atzinušas divas Vācijas Federālās augstākās tiesas saistībā ar nolēmumiem [76], kas pieņemti kā sprieduma lietā *Maruko* tiešs turpinājums [77]. Tomēr J. Rēmera iespēja pieprasīt vienlīdzīgu attieksmi vienā konkrētā termiņā, nevis kādā citā termiņā galvenokārt būs atkarīga no kritērijiem, kurus Tiesa uzskatīs par tādiem, kas iesniedzējtiesai būs jāizmanto, lai veiktu abu kategoriju situāciju salīdzināšanu.

152. Turpretī netiešas diskriminācijas gadījumā nav nepieciešams raksturot juridiski salīdzināmu situāciju pastāvēšanu, bet tikai tādas konkrētas nelabvēlīgas situācijas esību, kas nav attaisnota ar likumīgu mērķi. Iesniedzējtiesas pienākums izdarīt secinājumus atbilstoši Savienības tiesībām varētu sākties no dienas, kad Vācijas likumdevējs

74 — Attiecībā uz vecuma pensijām iesniedzējtiesa norāda, ka *LPartDisBG* (*Gesetz zur Beendigung der Diskriminierung gleichgeschlechtlicher Gemeinschaften: Lebenspartnerschaften*) nebija paredzēta pensiju tiesību izlīdzinoša sadale starp partneriem partnerattiecību šķiršanas gadījumā un ka tajā nebija ietverts neviens noteikums par tiesībām uz pensiju nāves gadījumā. Tomēr es uzskatu, ka Savienības tiesībās diskriminācijas aizlieguma principa efektivitāte nevarētu tikt nodrošināta, ja saistībā ar situāciju salīdzināšanu netiktu ņemti vērā tīri hipotētiski faktori attiecībā uz pušu īpašo situāciju. Ņemot vērā šī gadījuma apstākļus un atgādinot, ka partnerattiecības, kuras J. Rēmers noslēdza 2001. gadā, tikai legalizēja stabilās attiecības, kas faktiski pastāvēja kopš 1969. gada, kā arī ņemot vērā to, ka šajā lietā attiecībā uz pabalstu ir noteikts nosacījums, ka pensijas saņēmējs ir laulāts un ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, man šķiet nepamatoti ņemt vērā noteikumus par savienības šķiršanu, lai veiktu minēto salīdzināšanu.

75 — Šajā ziņā skat. iepriekš minēto spriedumu lietā *Maruko*, it īpaši 12. un nākamos punktus.

76 — Skat. Vācijas Federālās Darba tiesas 2009. gada 14. janvāra spriedumu (*Bundesarbeitsgericht*), it īpaši 34. punktu; Federālās konstitucionālās tiesas (*Bundesverfassungsgericht*) iepriekš minēto 2009. gada 7. jūlija rīkojumu, it īpaši 36. un nākamos punktus.

77 — Abos iepriekš minētajos nolēmumos ir skaidra atsauce uz iepriekš minēto Tiesas 2008. gada 1. aprīļa spriedumu lietā *Maruko*.

izstrādāja reģistrētās partnerattiecības, proti, no 2001. gada 1. augusta, kad stājās spēkā *LpartG*. Ciktāl tas attiecas uz prasītāju pamata lietā, viņš varētu pieprasīt, lai viņa papildpensijas aprēķinā pret viņu attiektos tāpat kā pret laulātu pensijas saņēmēju, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, sākot no viņa partnerattiecību noslēgšanas mēneša.

153. Līdz ar to es iesaku uz piekto jautājumu atbildēt, ka valsts tiesai ir jānodrošina, ka pilnībā tiek ievērots vispārējais princips, kas aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, nepiemērojot tādu valsts tiesību normu kā Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkts, kas pārkāpj šo principu, kaut arī vēl nav beidzies Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņš.

2) Par Tiesas sprieduma iedarbības ierobežošanu laikā

154. Tādā gadījumā, ja Tiesai būtu jālemj, ka Direktīva 2000/78, EKL 141. pants vai kāds Savienības tiesību vispārējais princips ir pretrunā tādam tiesiskajam regulējumam, kāds tiek aplūkots pamata lietā, sestajā jautājumā iesniedzējtiesa prasa, vai ir jāierobežo laikā tiesības uz tāda paša apmēra pensiju, kādas izmaksā laulātiem pensijas saņēmējiem, un vai it īpaši jāuzskata, ka vienlīdzīga attieksme pensiju aprēķināšanā attiecas tikai uz tiesībām, kas ir pensijas saņēmējam saskaņā ar iemaksu laikposmiem pēc 1990. gada 17. maija atbilstoši šajā dienā pasludinātajam spriedumam lietā *Barber*[78].

155. Prasītājs pamata lietā un Komisija vienprātīgi uzskata, ka nav neviena iemesla sprieduma iedarbību ierobežot laikā, Komisijai atsaucoties uz spriedumu lietā *Maruko*, kurā tika izvērtēts līdzīgs jautājums[79].

156. Saskaņā ar pastāvīgo judikatūru Tiesas sniegtā Savienības tiesību normas interpretācija, īstenojot ar LESD 267. pantu piešķirto kompetenci, izskaidro un vajadzības gadījumā precizē šīs normas nozīmi un apjomu, kādā tā ir vai būtu jāsaprot un jāpiemēro no tās spēkā stāšanās brīža. No minētā izriet, ka šādi interpretētu normu pati tiesa var piemērot un

78 — Iepriekš minētais spriedums par vienādu darba samaksu vīriešiem un sievietēm, kurā Tiesa nolēma, ka "uz EK līguma 119. panta [EKL 141. pants] tiešu iedarbību nevar atsaukties, lai prasītu tiesības saņemt pensiju pirms šā sprieduma spēkā stāšanās datuma, izņemot tos darba ņēmējus vai viņu tiesību pārņēmējus, kuri ierosinājuši tiesvedību vai saskaņā ar spēkā esošajiem valsts tiesību aktiem cēluši līdzvērtīgu prasību pirms minētā datuma" (45. punkts).

79 — Iepriekš minētais spriedums (77. un nākamie punkti).

tai tā ir jāpiemēro tiesiskām attiecībām, kas ir radušās un ir nodibinātas pirms sprieduma par lūgumu sniegt interpretāciju taisīšanas, ja turklāt nosacījumi tāda strīda, kas attiecas uz šā noteikuma piemērošanu, izskatīšanai kompetentās tiesās ir izpildīti [80].

157. Ņemot vērā nopietnus sarežģījumus, kurus tās spriedums var radīt attiecībā uz pagātni, Tiesa izņēmuma kārtā var nolemt ierobežot ieinteresēto personu tiesības atsaukties uz interpretāciju, kuru tā sniegusi, lemjot par prejudiciālu jautājumu. Šādu ierobežojumu laikā saskaņā ar Savienības tiesību sistēmai piemītošo vispārējo tiesiskās drošības principu var pieļaut tikai Tiesa tajā pašā spriedumā, kurā lemts par pieprasīto interpretāciju [81].

158. Ir jāatgādina, ka Tiesa ir izmantojusi šādu risinājumu tikai ļoti konkrētos apstākļos, pirmkārt, kad pastāvēja risks, ka varētu iestāties smagas ekonomiskas sekas, jo īpaši saistībā ar tādu tiesisko attiecību lielo skaitu, kas nodibinātas labā ticībā, pamatojoties uz regulējumu, kurš tika uzskatīts par spēkā esošu, un, otrkārt, kad izrādījās, ka privātpersonas un valsts iestādes bija spiestas rīkoties tādā veidā, kas neatbilda Kopienu tiesiskajam regulējumam sakarā ar objektīvu un būtisku nenoteiktību attiecībā uz Kopienu tiesību normu piemērojamību; šo nenoteiktību varēja veicināt tāda pati rīcība no citu dalībvalstu vai Eiropas Komisijas puses [82].

159. Ja Tiesa vēlētos sniegt atbildi par pieņemamā sprieduma iedarbības ierobežošanu laikā, kaut gan nedz Vācijas Federatīvā Republika, nedz *Freie und Hansestadt Hamburg* to nav prasījušas, es norādītu, ka šajā lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu no lietas materiāliem nekādā ziņā neizriet, ka atbildētājas pamata lietā pārvaldītās papildpensiju sistēmas finansiālo stabilitāti ar atpakaļejošu spēku varētu sagraut šā sprieduma iedarbības laikā neierobežošana.

160. Atgādinu, ka saskaņā ar Pirmā *RGG* 8. panta 10. punkta pēdējo teikumu, ja tā 10. panta 6. punkta pirmajā daļā paredzētie nosacījumi, proti, tas, ka pastāv laulība bez ilglaicīgas šķiršanās, ir izpildīti tikai pēc tam, kad ir sākta vecuma pensijas izmaksāšana, ja ieinteresētā persona to pieprasa, no tās dienas ir jāpiemēro nodokļu klase III/0, kas ir izdevīgāka pensijas saņēmējiem. Hipotētiskā

80 — Skat. it īpaši Tiesas virspalātas nesen pieņemto spriedumu — 2010. gada 13. aprīļa spriedumu lietā C-73/08 *Bressol* u.c. un *Chaverot* u.c. (Krājums, I-2735. lpp., 90. un nākamie punkti, kā arī tajos minētā judikatūra).

81 — Skat. it īpaši 1976. gada 8. aprīļa spriedumu lietā 43/75 *Defrenne* (*Recueil*, 455. lpp.), 1980. gada 27. marta spriedumu lietā 61/79 *Denkavit italiana* (*Recueil*, 1205. lpp., 17. punkts), 2007. gada 6. marta spriedumu lietā C-292/04 *Meilicke* u.c. (Krājums, I-1835. lpp., 36. un 37. punkts), kā arī iepriekš minēto spriedumu lietā *Barber* (41. un 44. punkts).

82 — Skat. it īpaši 2006. gada 27. aprīļa spriedumu lietā C-423/04 *Richards* (Krājums, I-3585. lpp., 42. punkts) un iepriekš minēto spriedumu lietā *Bressol* u.c. un *Chaverot* u.c. (93. punkts un tajā minētā judikatūra).

gadījumā, ja J. Rēmers būtu varējis 2001. gada augustā partnerattiecību vietā stāties laulībā, *Freie und Hansestadt Hamburg* saskaņā ar iepriekš minētajiem noteikumiem būtu jāpalielina viņam izmaksājamā papildpensija. Taču attiecīgās pensiju sistēmas finansējums ir jāplāno, ņemot vērā iespējamās izmaiņas pensijas saņēmēju ģimenes stāvoklī. Nav nevienas norādes, ar kuru šī iespēja būtu būtiski palielinājusies reģistrēto partnerattiecību ieviešanas dēļ Vācijas tiesībās.

161. Turklāt atbildētāja pamata lietā atturas paust nostāju šajā jautājumā un pat nenorāda, ka pastāvētu finanšu risks. Iesniedzējtiesa atzīmē, ka *Freie und Hansestadt Hamburg*, nepavisam nepieminot bažas par nopietnām grūtībām, gluži pretēji, uzsvēra, ka tikai uz dažiem pensijas saņēmējiem, kas ir noslēguši partnerattiecības, attiektos lēmumi, ar kuriem piemēro jaunās metodes pensiju aprēķināšanai. Prasītājs pamata lietā precizē, ka ir vismaz 15 000 reģistrēto partnerattiecību un to *Freie und Hansestadt Hamburg* darbinieku skaits, kuri ir pensijā un kuriem ir tā paša dzimuma partneris, nav tik liels, lai radītu nopietnas finansiālas sekas. Ja Tiesa atbildētu apstiprinoši uz iepriekš uzdotajiem jautājumiem, šā nolēmuma ekonomiskās sekas būtu ļoti niecīgas.

162. Līdz ar to uzskatu, ka nebūtu jāatbild uz sesto jautājumu un nebūtu jāierobežo pieņemamā sprieduma iedarbība laikā.

F — *Par kopsakarību starp vienlīdzīgas attieksmes principu un tādu no valsts tiesībām izrietošu mērķi kā laulības un ģimenes īpaša aizsardzība*

163. Ar papildu rīkojumu *Arbeitsgericht Hamburg* uzdeva septīto virkni jautājumu, kuros tā būtībā jautā, vai tāda valsts konstitucionālo tiesību norma kā princips par laulības un ģimenes īpašu valsts aizsardzību, kas ir ietverta Pamatlikuma 6. panta 1. punktā, var radīt ierobežojumus attiecībā uz Kopienu principu, kurš aizliedz tiešu vai netiešu diskrimināciju, kāda tā it īpaši izriet no Direktīvas 2000/78.

1) Par Savienības tiesību vienlīdzīgas attieksmes principa pārākumu

164. Septītā jautājuma pirmā daļa attiecas uz to, kāda vieta ir jāpiešķir Vācijas konstitucionālo tiesību normai, proti, Pamatlikuma 6. panta 1. punktam, ja Tiesa secinātu, ka pastāv tieša diskriminācija.

165. Ir jāatbild noliedzoši, ņemot vērā Savienības tiesību pamatprincipu, kurā noteikts, ka minētajām tiesību normām ir augstāks juridiskais spēks nekā visām valsts tiesību normām neatkarīgi no to līmeņa, arī tad, ja tām ir konstitucionāls spēks [83]. Tādējādi pārākuma principa piemērojamība ir absolūta. Ja tas tā nebūtu, tas apdraudētu Savienības tiesību vienotību un pat efektivitāti.

166. No tā izriet, ka tādas normas, kādas ir noteiktas Pamatlikumā un paredzētas, lai aizsargātu laulību un ģimeni, pat ja tās ir konstitucionāla līmeņa normas, nevarētu ietekmēt diskriminācijas aizlieguma principa, kas ietverts Savienības tiesībās, pamatotību un piemērošanu. Gadījumā ja valsts tiesību normas būtu pretrunā Savienības tiesībām, Savienības tiesību pārākums noteiktu valsts tiesai piemērot Savienības tiesības un nepiemērot pretrunīgās valsts tiesību normas [84].

167. Komisija uzsver, ka tas, ka tiek pārkāpta Direktīva 2000/78 un Savienības vispārējais princips, kas aizliedz diskrimināciju, nevar būt atkarīgs no valsts likumdevēja vērtējuma vai saistībām.

168. Tomēr visi šie apsvērumi liek pieņemt, ka pastāv normu kolīzija, kas, manuprāt, neattiecas uz šo gadījumu. Risks, kas ir saistīts ar pretrunām starp Pamatlikuma 6. panta 1. punktu un Savienības tiesībām, ir ļoti mazs, kopš *Bundesverfassungsgericht* (Federālā konstitucionālā tiesa) nosprieda, ka attiecībā uz statusu, kurš saistīts ar arodapdrošināšanas sistēmu, laulība un partnerattiecību nošķiršana nebija pamatota un līdz ar to personai, kas dzīvo partnerattiecībās, tāpat kā laulātai personai ir tiesības uz apgādnieka zaudējuma pensiju viņa partnera nāves gadījumā [85]. Lai tā nolemtu, tā savu argumentāciju pamatoja ar Vācijas tiesību normām, it īpaši Pamatlikuma 3. panta 1. punktu, kurā norādīts princips par visu cilvēku vienlīdzību likuma priekšā, bet attiecībā uz to, ka pastāv tieša diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ, tā atsaucās arī uz spriedumu lietā *Maruko* [86]. *Bundesverfassungsgericht* skaidri norādīja uz ietekmi, ko Pamatlikuma 6. panta 1. punkta tiesiskais regulējums varētu radīt šajā jautājumā, uzskatot, ka tas, ka tiek norādīta atsauce uz laulību

83 — Saistībā ar šī principa piemērošanu attiecībā uz Pamatlikuma diskriminējošu noteikumu, proti, 12.a pantu, kurā vispārējā veidā ir liegta iespēja nodarbināt sievietes militārajā sektorā, kur tiek izmantoti ieroči, skat. 2000. gada 11. janvāra spriedumu lietā C-285/98 *Kreil* (*Recueil*, I-69. lpp.).

84 — Skat. neseno 2009. gada 19. novembra spriedumu lietā C-314/08 *Filipiak* (Krājums, I-11049. lpp.).

85 — Iepriekš minētais 2009. gada 7. jūlija *Bundesverfassungsgericht* rīkojums, kas izdots pēc nolēmuma, kurā *Arbeitsgericht Hamburg* uzdeva savus papildu prejudiciālos jautājumus Tiesai.

86 — Iepriekš minētais Tiesas spriedums, kuru *Bundesverfassungsgericht* ir norādījusi minētā rīkojuma 92. punktā.

un tās aizsardzību saskaņā ar konstitucionālajām tiesību normām, un it īpaši piemērojot minēto pantu, šajā gadījumā nav pietiekami, lai attaisnotu nevienlīdzīgu attieksmi.

169. No visiem šiem faktiem izriet, ka tikai ar mērķi, kurš izriet no valsts konstitucionālajām tiesībām un uz kuru skaidri norāda iesniedzējtiesa, proti, ar laulības un ģimenes īpašu valsts aizsardzību, nevar radīt šķērsli tādam vispārējam vienlīdzības principam, kāds pastāv Savienības tiesībās.

2) Par iespēju pamatot diskrimināciju ar valsts tiesību mērķi

170. Ja attiecībā uz septītā jautājuma pirmo daļu tiks sniegta noraidoša atbilde, uz šī jautājuma otro daļu būs jāatbild tādējādi, ka Savienības tiesībās paredzētajam vienlīdzīgas attieksmes principam ir jābūt pārākam par jebkuru valsts mērķi, kurš varētu būt nesaderīgs ar šo principu.

171. Iesniedzējtiesa šajā gadījumā jautā, vai un kādos apstākļos tāds mērķis kā laulības aizsardzība, kas noteikts dalībvalsts iekšējā tiesību sistēmā, tomēr varētu būt līdzsvarā ar minēto Savienības tiesību principu un sniegt pieņemamu pamatojumu attiecībā uz rakstūroto diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ.

172. Vispirms es precizēju, ka saistībā ar Direktīvu 2000/78 valsts normu, kas atzīta par tādu, kas rada tiešu diskrimināciju šī tiesību akta izpratnē, manuprāt, nevar uzskatīt par pieņemamu *a posteriori*, pamatojoties uz to, ka tā atbilst no valsts tiesībām izrietošam mērķim, pat pieņemot, ka šis mērķis ir likumīgs. Minētās direktīvas 2. panta 2. punkta a) apakšpunktā [87] netiek norādīts objektīvs attaisnojums, kas līdzvērtīgs tādam attaisnojumam, kurš attiecībā uz netiešo diskrimināciju paredzēts šīs pašas direktīvas 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļā.

173. Interpretācija *a contrario* attiecībā uz šiem pēdējiem noteikumiem norāda, ka netieša diskriminācija nenotiek tad, ja acīmredzami neitrāla pasākuma dēļ personas, kurām ir konkrēta seksuālā orientācija, atrodas konkrētā nelabvēlīgākā situācijā salīdzinājumā ar otru personu, tomēr, pirmkārt, tas ir objektīvi attaisnots ar likumīgu mērķi un, otrkārt, līdzekļi šā mērķa sasniegšanai ir pienācīgi un vajadzīgi. Šāds juridisko kritēriju kopums ļauj novērst to, ka pasākums tiek kvalificēts par netieši diskriminējošu pasākumu.

87 — Atgādinājumam: "a) uzskata, ka tiešā diskriminācija notiek tad, ja salīdzināmā situācijā pret vienu personu izturas, ir izturējušies vai izturētos sliktāk nekā pret citu personu jebkura 1. pantā minēta iemesla dēļ".

174. Ir skaidrs, ka laulības un ģimenes aizsardzība, kas paredzēta Vācijas tiesībās ar Pamatlikuma 6. panta 1. punktu, pati par sevi var būt likumīgs mērķis. Turklāt šis mērķis nav svešs Savienības tiesībās. Saskaņā ar Pamattiesību hartas 9. pantu "tiesības stāties laulībā un tiesības veidot ģimeni tiek garantētas saskaņā ar valsts tiesību aktiem, kas nosaka šo tiesību izmantošanu". Šis noteikums acīmredzami atbilst ECPAK 12. pantam [88]. Turklāt Hartas 33. panta 1. punktā ir noteikts, ka "ģimenei tiek nodrošināta juridiska, ekonomiska un sociāla aizsardzība".

175. Tomēr man šķiet acīmredzami, ka mērķis, kas paredzēts laulības vai ģimenes aizsardzībai, nevar leģitimēt diskrimināciju seksuālas orientācijas dēļ. Ir grūti iedomāties, kāda cēloņsakarība varētu savienot šāda veida diskrimināciju kā līdzekli ar laulības aizsardzību kā pozitīvu iedarbību, kas no tās var izrietēt.

176. Attiecībā uz to, ka nepastāv netieša diskriminācija, kaut gan ir "konkrēta nelabvēlīga situācija", no kā cieš partneri, kas ir pensijā, būtu arī vajadzīgs, lai saskaņā ar Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļu izmantotie līdzekļi, lai aizsargātu laulību un ģimeni, būtu vienlaikus piemēroti un nepieciešami. Kā jau norādīju šajos secinājumos, man šķiet, ka tas tā nav šajā gadījumā, ņemot vērā, ka attiecīgais pasākums nav nepieciešamas un nav tik samērīgs, lai sasniegtu izvirzīto mērķi.

177. *Bundesverfassungsgericht* savā iepriekš minētajā 2009. gada 7. jūlija nolēmumā arī pieņēma nostāju tādējādi, ka tā atzina, ka šī reģistrēto partnerattiecību un laulības nošķiršana nevar tikt attaisnota ar laulības īpašu aizsardzību, un tā uzsvēra, ka laulības institūcija var tikt aizsargāta, neliedzot priekšrocības citiem dzīves veidiem.

178. Saskaņā ar pastāvīgo judikatūru valsts tiesai, kura vienīgā ir kompetenta izvērtēt tai izskatīšanai nodotās lietas faktus un interpretēt piemērojamos valsts tiesību aktus, ir jānosaka, kādā mērā pamata lietā aplūkotais tiesiskais regulējums ir atbilstošs, lai realizētu likumīgu mērķi, un nepārsniedz to, kas nepieciešams šā mērķa sasniegšanai Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļas izpratnē [89].

88 — ECPAK 12. pants ar nosaukumu "Tiesības stāties laulībā" ir izteikts šādi: "Vīrietim un sievietei, kuri ir sasnieguši atbilstošu vecumu, ir tiesības stāties laulībā un tiesības veidot ģimeni saskaņā ar valsts tiesību aktiem, kas nosaka šo tiesību izmantošanu."

89 — Attiecībā uz nesen izspriestajām lietām saistībā ar diskrimināciju vecuma dēļ skat. 2010. gada 12. janvāra spriedumu lietā C-229/08 *Wolf* (Krājums, I-1. lpp.), iepriekš minēto spriedumu lietā *Petersen* un iepriekš minēto spriedumu lietā *Kücükdeveci*, kā arī tajā minēto judikatūru.

179. No visiem šiem faktiem izriet, ka Vācijas Pamatlikuma 6. panta 1. punktā minētajam mērķim nevajadzētu būt noteicošai ietekmei un it sevišķi pieņemamam attaisnojuma iemeslam, lai izvērtētu, vai Pirmā *RGG* 10. panta 6. punkts rada tiešu vai netiešu diskrimināciju Savienības tiesību izpratnē, bet tas noteikti būs jāizlemj valsts tiesai.

VI — Secinājumi

180. Ņemot vērā iepriekš minētos apsvērumus, es iesaku Tiesai uz *Arbeitsgericht Hamburg* (Vācija) uzdotajiem prejudiciālajiem jautājumiem atbildēt šādi:

"1) vecuma papildpensijas, kas noteiktas ar tādu tiesisko regulējumu kā pamata lietā aplūkotais, ietilpst Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīvas 2000/78, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju, materiālajā piemērošanas jomā;

2) Direktīvas 2000/78 1. un 2. panta, kā arī 3. panta 1. punkta c) apakšpunkta apvienotie noteikumi nepieļauj tādu tiesisko regulējumu kā pamata lietā aplūkotais, kurā noteikts, ka pensijas saņēmējs, kurš ir saistīts ar reģistrētām partnerattiecībām,

nesaņem tādu pašu vecuma papildpensiju, kādu saņem laulāts pensijas saņēmējs, kurš ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, lai gan valsts tiesībās attiecībā uz minēto pensiju norādītās partnerattiecības viena dzimuma personām rada situāciju, kas ir pielīdzināma laulāto situācijai. Salīdzināmības analīzei ir jākoncentrējas uz laulāto un partneru tiesībām un pienākumiem, kādi tie izriet no valsts noteikumiem, kuri ir attiecīgi piemērojami laulībai un reģistrētām partnerattiecībām un kuri ir atbilstoši, ņemot vērā attiecīgā pabalsta piešķiršanas nosacījumus. Iesniedzējtiesai ir jāpārliecinās, vai partneris ir juridiskā un faktiskā situācijā, kas ir salīdzināma ar tāda laulātā situāciju, kurš saņem *Freie und Hansestadt Hamburg* pārvaldītajā arodapdrošināšanas sistēmā paredzēto vecuma papildpensiju.

Pakārtoti, ja salīdzināmības analīze izslēdz to, ka pastāv tieša diskriminācija seksuālās orientācijas dēļ, tomēr pastāv vismaz netieša diskriminācija Direktīvas 2000/78 2. panta 2. punkta b) apakšpunkta i) daļas izpratnē, ja tādi noteikumi, kādi ir paredzēti tiesiskajā regulējumā pamata lietā, kuros paredzēts izdevīgāks vecuma papildpensijas aprēķināšanas veids laulātiem pensijas saņēmējiem, kas ilglaicīgi nedzīvo atsevišķi no sava laulātā, pirmkārt, rada konkrētu nelabvēlīgu situāciju, diskriminējot pensijas saņēmēju, kurš ir saistīts ar reģistrētām partnerattiecībām, un, otrkārt, objektīvi neatbilst likumīgam mērķim vai nav nedz pienācīgs, nedz vajadzīgs līdzeklis šāda mērķa sasniegšanai, un tas ir jānosaka iesniedzējtiesai;

3) uz ceturto prejudiciālo jautājumu nav jāatbild. Pakārtoti tiks sniegta atbilde, ka tāds tiesiskais regulējums kā pamata lietā nevar pārkāpt EKL 141. pantu, bet varētu apdraudēt Savienības tiesību vispārējo principu, kas aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, un tas ir jānosaka iesniedzējtiesai;

4) valsts tiesai ir jānodrošina, ka pilnībā tiek ievērots vispārējais princips, kas aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ, nepiemērojot tādas valsts tiesību normas kā pamata lietā aplūkotās, kuras pārkāpj šo principu, vajadzības gadījumā — pat pirms Direktīvas 2000/78 transponēšanas termiņa beigām;

5) valsts tiesību norma, pat tad, ja tā ir konstitucionāla līmeņa norma, pati par sevi nevar pamatot tādu tiesisko regulējumu kā pamata lietā aplūkotais, ar kuru tiek pārkāptas Savienības tiesības, it īpaši vienlīdzīgas attieksmes princips."